

REISZ T. CSABA

Lipszky János Pesten. Kísérlet Pest-Buda térképének kiadására 1802-ben

Lipszky János (1766–1826) neve mára összefonódott az általa kilenc szelvényen elkészített és kiadott Magyarország-térképpel (1804–1808).¹ Csendes László szerint azonban helytelen őt tekintenünk a szerzőnek, hiszen alig tartózkodott Magyarországon, és térképészeti ismereteket sem tanult; életműve tehát nem azonos egy térképész munkás-

- 1 A szakirodalom (egymás adatait átvéve, vagy a felhasznált irodalom eltérő adatát figyelmen kívül hagyva) különféleképpen adja meg a megjelenés évkörét:

Az I. számú térképszelvényen olvasható cím (Mappa Generalis Regni Hungariae... Pesthini, Anno MDCCCVI) alapján 1806-ra datálta: *Constantin Wurzbach*: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. XV. Wien, 1866. 234.; *Csendes László*: Lipszky János huszártiszt életútja és térképei. *Hadtörténelmi Közlemények* 29 (1982) 472.; a *Magyar Életrajzi Lexikon*. II. Bp. 1969. 78.; *Ján Purgina*: Účast Slovákov na kartografii Uhorska od XVI. do XX. storočia. *Geografický časopis* 9 (1957) 1. szám 19.; *Klinghammer István–Papp-Váry Árpád*: Földünk tükre a térkép. Bp. 1983. 98. és 232.; *Klinghammer István*: A kartográfia kialakulása napjainkig. Bp. 1991. függelék, 23. E szerzők nem vették figyelembe, hogy a szelvények nem egyszerre készültek el, és hogy az 1806. év csak az adott szelvényre vonatkozik, amely nem elsőként hagyta el a nyomdát.

1805. évi kiadásról tettek említést a Földabroszok Magyarországról 1528–1900. (Bp. 1989.) c. katalógus összeállítói, egyben felhívták a figyelmet arra, hogy „a magyar kartográfia történeti szakirodalom Lipszky Magyarországot ábrázoló térképének csak az 1806-ban megjelent változatát ismeri!” (36. tétel). Véleményem szerint az I. szelvény nyomólemeze már 1805-ben (MDCCCV) elkészült, és erről, úgy tűnik, levonatot is csináltak. Azonban a „hivatalos” megjelenés Lipszky 1805–1806. évi katonai elfoglaltsága miatt későbbre, 1806-ra csúszott át, ekkor a rézmetsző még egy I-t metszett az évszámhoz (MDCCCVI). 1805 szeptemberéig a VIII. és V. szelvényből készült levonat, ezt pedig az I. számú térképlap megjelenése követte 1806 júliusában, vagyis ez volt a soron következő, csak kissé megkésétt.

1806–1808 közötti megjelenetéséről írt *Janovszky László*: Lipszky János. *Életrajzi arcolat*. In: *Trencsén vármegyei természettudományi egyesület évkönyve*. XV. (1892) 134.; *Ecsedi István*: Karacs Ferenc térképmetsző élete és művei. (1770–1838). Debrecen, 1912. 85.; *Rexa Dezső*: A pestbudai Lipszky. In: *Pestbudai Múzeum. Várostarténeti évkönyv*. Szerk. Rexa Dezső. Bp. 1947. 16.; *Juraj Fojtik*: Príspevok k životopisu Jána Lipského. *Historické štúdie* 1957. 3. szám 364.; *Winkler György*: A térkép szerepe az 1848/49. évi szabadságharc honvédseregeinek vezetésében. *Hadtörténelmi Közlemények* 32 (1985) 81. Az I. szelvényt mint legelőször megjelent lapot, továbbá a térkép elkészültét követő, ahhoz készített névmutató (Repertorium) megjelenési évét vehették alapul. *Ecsedi I.* a térkép egyik metszőjéről készített tanulmányában azt írta, hogy Karacs Ferenc 1803-tól 5 éven át dolgozott a Lipszky-térképen, és hogy 1807-ben már 4 szelvény készen volt.

1804–1806-ra datálta: *Szinnyei József*: *Magyar írók élete és munkái*. VII. Bp. 1900. 1270.; *Fodor Ferenc*: *A magyar térképírás*. II. Bp. 1953. 181.; *Stegena Lajos*: *Térképtörténet*. Bp. 1980. 154. (de az 1810-ben a munka lezárásaként készült áttekintő térkép, a *Tabula Generalis* címét adják meg!); *Enciklopédia Slovenska*. III. Bratislava, 1979. 368.; *Bartha Lajos, ifj.*: Újabb adatok Lipszky János életéhez és munkásságához. *Hadtörténelmi Közlemények* 30 (1983) 629.; *Papp-Váry Árpád–Hrenkó Pál*: *Magyarország régi térképeken*. 2. jav. kiad. Bp. 1990. 26.; *Marion Jenő*: Lipszky János. In: *Erdély és a Részek térképe és helynévtára*. Szerk. Hemer János. Szeged, 1987. 204. és ezek alapján *Reisz T. Csaba*: Lipszky János élete és munkássága. *Új Honvédségi Szemle* 1993. 11. szám 40. Alapul azon adat szolgálhatott, mely szerint Lipszky 1803 nyarán adta át az első lapokat a rézmetszőknek, az első szelvény pedig 1804 nyarán hagyta el a sajtót. Lezárásként az I. szelvényen már említett évet vették.

ságával, legfeljebb a mű szervezője lehetett. Ugyanakkor a tanulmányíró nem adott választ arra, hogy a konkrét szerkesztési munkálatokat kik végezték a térképen.² Az e cikket több ponton kiegészítő és pontosító ifj. Bartha Lajos szerint viszont Lipszkynek feltétlenül Pest–Budán kellett tartózkodnia, hogy a térkép tartalmi anyagának összegyűjtését és összeállítását, valamint csillagászati megfigyeléseit elvégezhesse. Lipszky ugyan — Bartha szerint is — hosszabb-rövidebb időre ezredéhez vonult, de 1798–1805 között többnyire a városban dolgozott, és ez az idő elegendő volt a tervezett munkája elvégzéséhez.³

A térkép készítője Lipszky János

Azon állítást, hogy Lipszkynek nem volt megfelelő térképészeti ismerete, említett cikkében már Bartha igyekezett megcáfolni. Részletesen kifejtette, hogy a korabeli — humán tárgyak oktatását vállaló — hagyományos tanintézetek helyett Lipszky olyan iskolákban folytatta tanulmányait, ahol a természettudományi tárgyak (algebra, geometria, fizika, sőt a gyakorlati földmérés tanterv alapjai) tanítása is szerepet kapott.⁴ A középiskola után — igazgatói javaslatra — a Neu ezredes vezette térképészeti munkálatokhoz került a 17 éves ifjú, 3 évvel később pedig a II.

1804 nyara–1807 után az évkör L. V. Prikrylnél: *Lubomír Viliam Prikryl: Priekopníci mapového zobrazovania Slovenska*. Trenčín, 1976. 8.; *Uő.*: *Vývoj mapového zobrazovania Slovenska*. Bratislava, 1977. 238.; és *Uő.*: *Slovensko na starých mapách*. Martin, 1982. 107., aki helyesen veszi figyelembe, hogy az 1807-ben a Hazai Tudósításokban megjelent recenzió a térkép már elkészült lapjai alapján értékeli a művet, és az olvasókat előfizetésre hívja fel, mondván, hogy a térkép teljes megjelenése után annak ára jelentősen meg fog nőni. *Ld.* Hazai Tudósítások 1807. 21. szám 165–168.

A fent említett, helyesnek mondható évkört közölte *Glaser Lajos*: *Lipszky térképe*. Búvár 1938. 197., de mert cikke népszerűsítő folyóiratba készült, a szakapparátust nélkülözte, így forrásáról többet nem lehet megtudni. Ez alapján ugyancsak helyesen határozta meg a megjelenés évét a Szlovák Életrajzi Lexikon (*Slovenský Biografický Slovník*. III. Martin, 1989. 412.), illetve *Lubomír Viliam Prikryl: Život a dielo Jána Lipského*. In: *Život a dielo Jána Lipského*. Trenčianske Stankovce, 1991. 16.; továbbá a sok adatot összekeverő, ezúttal véletlenül ráhibázó *Gábor Imre–Horváth Árpád: Haditérképek története*. Bp. 1979. 124.

Jóllehet nem tartozik szorosan a jelen tanulmány témájához, de a szakirodalomban tapasztalható bizonytalanság szükségessé teszi, hogy ez irányú kutatásaim adatait — legalább jegyzetben — közlétegyem. Az egyes szelvények megjelenéséről Lipszky több szempontú kimutatást vezetett. A szelvények kiadási idejének meghatározásához a havi bontásban készített kiadások/bevételek jegyzékét, valamint a nyomtatásról papírfajtánként vezetett kimutatást és a kiadóknak/egyéni címzeteknek eljuttatott példányokról összeállított listát (a két utóbbin az egyes szelvények szerint év, hó és nap dátummal!) használtam fel. Az adatok szerint a mű 1804–1808 között jelent meg — nem a szakirodalom által esetenként megadott 4 hónapos időközönként. A két jegyzék lelőhelye: *Štátny Oblastný Archív v Bytči* (Nagybiccsei Állami Területi Levéltár, Szlovákia, = ŠOA, Bytča) *Fond Zs. A Zsolnay család levéltára*. 23. tétel, Lipszky János a térképsz. A szelvényekről készült recenziók ugyancsak az általam felállított sorrendet igazolják: *Allgemeine Geographische Ephemeriden*, 1805: Bd. XVI. 93–97.; Bd. XVIII. 478–480.; 1806: Bd. XXI. 211–218.; 1807: Bd. XXII. 210–213.; Bd. XXIII. 224–226.; 1808: Bd. XXVII. 329–332.; 1809: Bd. XXIX. 386–393.

A szelvények számát (I–IX.: a térképszelvények, 10–12.: a csatlakozó közigazgatási táblázat sorszáma) zárójelben a nyomtatás/a forgalmazónak átadás első dátuma követi:

VIII. (1804. okt. eleje/1804. okt. vége), V. (1805. ápr. 5./1805. jún. 14.), 11. (1805. jún. 19./1805. jún. 21.), 10. és 12. (1806. márc. 1./1806. ápr. 10.), I. (1806. júl. 10./1806. júl. 11.), III. (1806. okt. 7./1806. okt. 9.), II. (1807. ápr. 27./1807. ápr. 29.), IV. (1807. dec. 15./1807. dec. 28.), VII. (1808. júl. 7./1808. júl. 24.), VI. (1808. okt. 12./1808. okt. 29.), IX. (1808. dec. 5./1808. dec. 3. — az ellentmondás oka az lehet, hogy itt hiba csúszott az egyébként pontos nyilvántartásba, valószínűleg az első dátum is dec. 3.) A térképre vonatkozó megjelentetési és költségvetési adatok részletesebb feldolgozása jelenleg folyik.

2 *Csendes L.*: i. m. 472.

3 *Bartha L.*: i. m. 628.

4 I. m. 625.

József-féle kataszteri felmérésekben vett részt, ahol újabb lehetősége nyílt a felvételezés és térképszervezés munkálataiba bepillantani és beletanulni. Jelentős ismeretanyagának bizonyítéka volt az is, hogy már 1785-ben, 19 évesen kadéttársai oktatásával bízták meg.⁵ Önéletrajza szerint nagy érdeklődést tanúsított a térképezés eredményei iránt, és gyűjtésében az általa majdan elkészítendő térkép volt a meghatározó szempont:

„[1794-től Vécsey adjutánsaként] ezen tisztségem alkalmával, más szolgálati kötelezettségeim mellett kihasználtam az időt, és maradék óráimat Magyarország és a hozzá csatlakozó határországok lehetőleg teljes térképének kidolgozására fordítottam, amihez teljes szolgálati időm alatt, vonulásaim és magánutazásaim során az anyagot már összegyűjtöttem.”⁶

Szintén szakmai hozzáértéséről tanuskodik az a katonai iskola felállításáról szóló tervezet, melyet mint Frimont-ezredbeli őrnagy állított össze 1808 augusztusában.⁷ Ebben más természettudományi tárgyak mellett nagy figyelmet szentelt a térképészetnek is. Ezek alapján állítható, hogy Lipszky a térképkészítéshez szükséges elméleti és módszertani ismeretekkel, valamint szakmai gyakorlattal is rendelkezett, vagyis alkalmas volt arra, hogy a térképet mint *szervő* készítse el, és ne csak szerkesztőként irányítsa a munkálatokat.

Lipszky Pest–Budán a munkálatok idején

A szerzőséget megkérdőjelezők másik érve, hogy Lipszkynek egyéb szolgálati kötelmei mellett ideje sem lehetett a munkálatok elvégzésére. Önéletrajzában is nagyon keveset írt vállalkozásáról,⁸ mert inkább katonának tartotta magát, mint térképésznek. A már említett Magyarország és a hozzá tartozó országok térképéről a következőket tartotta csak fontosnak emlékiratában megjegyezni:

„Ezt a munkát [ti. a térkép elkészítését] kezdetben egy önálló katonai-stratégiai mű magyarázatának szántam, amin már dolgozni kezdtem; később a vállalkozásnak sok résztvevője lett, akik szorgalmamat és igyekezetemet ösztökélték, kérték annak tényleges kiadását, és minden segítséget felajánlottak nekem, ily módon végül nyílt vállalat lett belőle, miután Ő cs. kir. fensége József főherceg nádor, csakúgy a Helytartótanács és végül az Udvari Haditanács is melegen támogatta. Maga Károly főherceg, tábornagy személyesen serkentett és biztatott, egyidejűleg a munka teljes [kiemelés tőlem — R.T.Cs.] kidolgozásáig minden, a rangomhoz illő járandósággal, tényleges paranccsal Pestre rendelt, és támogatta, hogy a Tanulmányi Alap költségén csillagászati expedíciót szervezhessek. Én magam is végeztem magán csillagászati utakat, és igen komolyan készítettem az elengedhetetlenül szükséges anyagokat, mikor 1805-ben ismét kitört a háború Franciaországgal.”⁹

A részlet tartalmát Csendes is idézte, anélkül, hogy elfogadta volna a tény, hogy Lipszky 1805-ig folyamatosan Pesten volt, és a térkép elkészítésén fáradozott.¹⁰ Sőt, éppen Pest–Buda térképéről írva jegyzi meg: „Egy ilyen térkép megjelentetése különösebb gondolatfelvetést nem eredményezne, ha nem ismernék Lipszky katonai életútját (ebben az időben tett szolgálatait), s

5 *Reisz T. Csaba*: Egy elveszettnek hitt önéletrajz — Lipszky János emlékirata. Fons 1994. 57.

6 I. m. 62.

7 A tervezet szövegét e sorok írója készülő tanulmányához jelenleg dolgozza fel. A dokumentum levéltári lelőhelye: ŠOA, Bytča, Fond Zs. Zsolnay család iratai. 22. tétel, Lipszky János a katona c. alatt. Szlovák nyelvű rövid ismertetését adta *J. Fojtík*: i. m. 362.

8 *Csendes L.* úgy gondolta, hogy az életrajzíró *Janovszky L.* nem szentelt figyelmet a térkép munkálatainak. Azonban a biográfia szerzőjének „karcolatát” összevetve Lipszky önéletrajzával egyértelmű, hogy ő csak azon adatokat dolgozta fel tanulmányában, amelyeket maga Lipszky írt le. Vö. *Csendes L.*: i. m. 469.; *Janovszky L.*: i. m. 119–134. és *Reisz T. Cs.*: Egy elveszettnek hitt önéletrajz i. m. 56–78.

9 *Reisz T. Cs.*: Egy elveszettnek hitt önéletrajz i. m. 62. Ugyanezt ld. *Janovszky L.*: i. m. 125.

10 *Csendes L.*: i. m. 468.

közben-közben megjelent térképeit. Érdemes visszaidézni emlékezetünkben a térképek megjelenésének pontosításához, hogy hol és hány helyen — milyen beosztásokban — tevékenykedett Lipszky.¹¹ Csendes téves következtetésre jutott, mert az általa említett katonai tevékenység a térkép elkészítését követte, így magát a munkát nem, legfeljebb a kiadást akadályozhatta. A máskor katonailag igen tevékeny Lipszky 1799–1805 között nemcsak harci cselekményekben nem vett részt, de az 1790–93 közötti unalmas garnizonéletéhez hasonlót sem jegyzett fel önéletrészében!

Csendest már Bartha is igyekezett korrigálni, de ő is azt állította, hogy Lipszky — bár többnyire Pest–Budán tartózkodott — hosszabb-rövidebb ideig ezredéhez vonult. Nem tudni, hogy állítását mire alapozta. Az emlékirat szerint ugyanis Lipszky egyenesen parancsba kapta, hogy tartózkodjon Pesten és dolgozza ki teljesen a térképet — tehát amíg ezzel nem végzett, más feladat alól mentesítették. A beszállásolására vonatkozó iratok egy része napjainkig fennmaradt, amelyekből rekonstruálható, hogy hol, mikor, milyen körülmények között dolgozott a szerző.

1799. augusztus 1-jén Eger György János pesti polgár (1796 óta tanácsstag) és Pest város nevében Vittmaesser városkapitány szállástervezést kötött, melyben Eger vállalta, hogy br. Vécsey Szigbert (1739–1802) altábornagynak, valamint adjutánsának és hivatalának aznapról a méltóságot megillető kvártélyt nyújt. A szerződés szerint évi 800 forint ellenében 11 szoba, 2 kamra, egy konyha az első emeleten, egy borospince, faraktár, 11 ló számára istálló, két kocsibeálló és szénapadlás állt a katonatisztek rendelkezésére, amiért a város 200 forint negyedévenkénti részletekben fizetett.¹² Lipszky önéletrésze szerint 1794 májusa óta ő volt Vécsey adjutánsa,¹³ tehát ő is Pesten tartózkodott parancsnokával.

Alig több, mint két év múlva Vécsey tábornok idős kora és megromlott egészségi állapota miatt nyugdíjba vonult, ezért az ingyenes szállásra a továbbiakban nem tarthatott igényt. A Magyarországi Főhadparancsnokság (Generalkommando für Ungarn) 1801. augusztus 19-én a Helytartótanácshoz fordult, hogy — mivel az adjutáns Lipszky az ezredtulajdonos szolgálatára rendelt segédtszti feladatai miatt egyébként is jogosult a beosztásának megfelelő szállásra, és mert legfelsőbb jóváhagyással általános használatra Magyarország térképét készíti el — utasítsa a Helytartótanács Pest városát, hogy az Lipszkynek továbbra is ingyenes (azaz a város által kifizetett) szállást nyújtson.¹⁴

A Helytartótanács 18.383. számú, szeptember 1-jén kelt rendeletével a *térkép teljes befejezéséig* biztosított megfelelő kvártélyt Lipszky számára.¹⁵ Ugyanakkor a Főhadparancsnoksághoz írott válaszában hangsúlyozta a hivatal, hogy Lipszkynek sem a szolgálati szabályzat szerint, sem más címen elhelyezés nem jár, és még nem volt példa arra, hogy nyugdíjas vagy a szolgálatból távozó tábornokok adjutánsa — különösen, ha az valamely szolgálata miatt állomáshelyén alig tartózkodik — ilyen szállást kaphasson; egyedül csak a térkép elkészítése miatt

11 I. m. 472.

12 Budapest Főváros Levéltára (= BFL) IV-1202/c. Pest város Tanácsának iratai. Rendeletek és felterjesztések (Intimata, mandata et representationes). (= IV-1202/c. Rendeletek.) N°. 4476. Kvártélyügyek. (1799. VIII. 1.) A N° 4476. szám alatt őrzött kvártélyügyi iratok időrendi sorrendben követik egymást, az egy ügyben született dokumentumok együttes őrzése esetén általában a legkorábbi dátum alatt szerepelnek az iratok, ez van zárójelben.

Az alább hivatkozott, 1802. ápr. 13-án kelt kérvény szerint Vécsey már 1799. ápr. 24., az előző bérlő kiköltözése óta lakta — akkor még más jogcímen — a házat. A katonai beszállásolásról készült kimutatások pedig 1798. nov. 1-től Eger házában lakóként tüntetik fel Vécseyt és Lipszkyt, ld. 34. jegyzet.

13 Reisz T. Cs.: Egy elveszettnek hitt önéletrész i. m. 61.

14 Magyar Országos Levéltár (= MOL) C 61 Helytartótanácsi Levéltár, Departamentum Commissariatium (Biztossági ügyosztály, = C 61 Dep. Commis.). 1801. F. 35. Pos. 14.

15 MOL C 61 Dep. Commis. 1801. F. 35. Pos. 15. és BFL IV-1202/c. Rendeletek. N° 4476. Kvártélyügyek. (1801. IX. 1.) Az iratok szerint addig kell biztosítani Lipszky számára a szállást, „donec Mappa praementionata terminata fuerit”, illetve „donec Mappam suam confecerit”.

adtak helyt a parancsnokság kérésének.¹⁶ Ettől kezdve Vécsey 1802-ben bekövetkezett haláláig saját költségén, Lipszky pedig a város által fizetett évi 200 forint bér ellenében lakott Egeméln.

Eger György a bérleti feltételekkel nem lévén megelégedve, több alkalommal kérvényt nyújtott be Pest város Tanácsához, hogy vélt vagy valós szállásbér-követeléseit megkaphassa. Először 1802. április 13-án azt kérte, hogy a Vécseyék által a szerződésen felül megszállt szobák évi 270 forint bérét, három évre összesen 810 forintot a város fizessen ki.¹⁷ A kérvényről Matthias Vittmaesser városkapitány április 24-én jelentette, hogy a már megkötött szerződésen felüli új szállásról Eger a városkapitányi hivatal tudta nélkül egyezett meg Vécseyvel, ezért követelése teljesítését ne a várostól, hanem a tábornoktól várja.¹⁸

Egy évvel később, 1803. április 30-án újabb kérvényt nyújtott be Eger, melyben kérte a városi tanácsot, hogy a házában elszállásolt Vécsey-huszár Lipszky János számára Magyarország térképének elkészítéséhez kiutalt kvártély elmúlt félévi (1802. november 1.–1803. április 30.) bérét a város utólag térítse meg. Megemlítette, hogy a Helytartótanács rendelete nyomán kiutalt szállásért fizet ugyan a város évi 200 forintot, azonban Lipszky további szobákat is igénybe vett térképe elkészítéséhez, amelyek évi bére 175 forint volt, és amelyeket 1802. október végéig ő a tábornok iránt érzett tiszteletből engedett át ingyen Vécseynek. E különbözet visszamenőleges megtérítését kérte Eger.¹⁹ A tanács május 2-án a városkapitány és a szószóló elé utasította az ügyet. Pistory Nepomuk János városkapitány és Vass Jakab szószóló 1804. szeptember 10-én benyújtott jelentésükben úgy fogalmaztak, hogy Lipszky a magasabb hivatalok engedélye nélkül vette át a kérdéses szobákat, így a fizetést nem a várostól, hanem tőle kell kérnie a szállásadónak. Ezt a jelentést a városi tanács elfogadta, és Eger György értesítése mellett az ügyet Archívumába utalta.²⁰

Eger elégedetlen volt a város döntésével, ezért magasabb fórumon igyekezett igazát érvényesíteni. 1805. január 18-án a Helytartótanácsához fordult, és az 1803. április 30-i kérvényét, valamint az erre hozott városi tanácsi döntés iratát csatolva kérte a hivatalt, hogy vagy a várost, vagy Lipszky kapitányt kötelezze a lakbérkülönbözet megfizetésére.²¹

A Helytartótanács a kérvényben foglaltak ügyében megkereste Pestet, és arra utasította tanácsát, hogy a követelés körülményeiről, valamint arról, hogy a kapitány az ingyenes szállást jelenleg használja-e, nyolc napon belül tegyen jelentést.²²

A városi tanács válaszában igyekezett összefoglalni a kvártélyra vonatkozó ismereteket. Eszerint 1801-ben a Magas Hivatal rendelte el, hogy Lipszky számára Magyarország térképének elkészítésére a város adjon szállást, és fizesse annak költségeit. *Ezzel a jelentés napjáig is élt (!)* Lipszky, a szállásért járó évi 200 forintot pedig Eger György rendszeresen felvette. Amikor az ugyancsak ott lakó Vécsey generális meghalt, Lipszky annak szobáit is igénybe vette. Az így megnövekedett szállásbért azonban a várossal akarta kifizettetni. Mivel a szállás megnövelése magasabb engedély és a tanács beleszólása nélkül történt, és mivel az így megnövekedett szállás meghaladta Lipszky jogosultságát, ezért a követelt különbözetet a városnak nem áll módjában megfizetni, annak igényét a kapitányhoz kell benyújtani. Sőt, azt kéri a tanács, hogy mivel a Magyar Királyság térképe kéziratban elkészült, a szállásadás terhéől mentesítse a Helytartótanács a várost.²³

16 MOL C 61 Dep. Commis. 1801. F. 35. Pos. 16.

17 BFL IV-1202/c. Rendeletek. N° 4476. Kvártélyügyek. (1802. IV. 30.)-hoz csatolt, 1809. sz. irat, a rávezetett tanácsi döntés (melyben jelentéstételre utasították a városkapitányt) 1802. ápr. 14-én kelt.

18 Uo. (1799. VIII. I.) alatt az 1939. sz. irat.

19 Uo. (1803. IV. 30.) és MOL C 61 Dep. Commis. 1805. F. 35. Pos. 6. 1. sz. melléklet. A kérvény száma 2441.

20 MOL C 61 Dep. Commis. 1805. F. 35. Pos. 6. 2. sz. melléklet. A jelentés száma 4866.

21 Uo. Pos. 6. A kérvény száma 2217.

22 Uo. Pos. 7. Az irat száma 2217. 1805. jan. 29-i tanácsülési döntés.

23 Uo. Pos. 13. A városi felterjesztés száma 964., 1805. febr. 19-én készült. Mellékeltek Pistory Nepomuk János városkapitány jelentését is, amelyben a szerződés körülményeiről esik szó.

A Helytartótanács 1805. március 5-én értesítette Pest tanácsát, hogy a körülményekről tájékoztatta a Magyarországi Főhadparancsnokságot, és utasította a várost, hogy a térkép elkészültéig továbbra is fizesse a szállást, de csak az évi 200 forint erejéig. A Főhadparancsnokságnak küldött tájékoztatóban az állt, hogy a 200 forint feletti összeget Lipszkynek kell fedeznie.²⁴

A helytartótanácsi döntésre a Főhadparancsnokság az érintettek által készített dokumentumokat is mellékelve (Eger nyilatkozatot, Lipszky pedig jelentést tett a szállás körülményeiről) felhívta a hivatal figyelmét arra, hogy a csatolt iratok alapján is kiviláglik, hogy a szállásbér-különbözetet nem Lipszkytól kell követelni, ez a város és Eger ügye.

Eger György nyilatkozatában kijelentette: igaz, hogy Lipszky mindig ugyanakkora szállást bírt, és Vécsey halála után sem növelte meg azt (mint — szerinte — a helytartótanácsi döntés állította). Az ő és Lipszky között kötött szerződés körülményei a következők voltak: Amikor Vécsey generális nyugállományba vonult, és a szállását a saját erszényéből kellett fizetnie, akkor kötött vele szerződést Eger. Mivel a tábornok azt szeretne volna, hogy az addig mellette szolgáló kapitány továbbra is a házban maradjon, e kérés iránti tapintatból Eger a kapitány szállását is alacsonyabb áron adta bérbe a városnak. A tábornok halála után a kapitány lakrészéért nagyobb összeg ajánlatot tett fel, és ezt a körülményt a bér fizetéséről gondoskodó városi tanács tudomására kellett hoznia, mert az addig csak különös tekintetből alacsonyabb áron átengedett kvártélyt a továbbiakban a saját haszon elmaradása nélkül nem bocsáthatta a város rendelkezésére. A Szálláshivatal a kapitányhoz utasította őt, hogy egyezzen meg vele, majd az egyezséget nyújtsa be hozzá, hogy azt kiegyenlítsse. Telt az idő, és mivel semmi választ nem kapott, ismételtelen jelentette az ügyet, de ez ideig csak türelemre intették. Az elmondottakból világos, hogy a kérdéses különbözet nem ő és a kapitány, hanem ő és a város között áll fenn.²⁵

Lipszky kapitány jelentése szerint az ő és Eger között született megegyezés semmi esetre sem tekinthető igazi szerződésnek, még kevésbé érvényesnek ő, a háztulajdonos és a város között: neki Eger György kijelentette, hogy a városi tanácstól kapott megbízást arra, hogy a fennálló szállást illetően megegyezésre jussanak, formai szerződést kössenek, amit azután a városi tanácsnak további jóváhagyásra benyújt. Ezen feltétel mellett, (legalábbis részéről) jóhiszeműen fogalmazták meg a szerződést. Megjegyezte továbbá, hogy mióta Vécsey altábornagy a házba költözött, ő mindig egy és ugyanazon szállást bírt, és azt a tábornok halála után egyetlen darabkával, még kevésbé jelentékennyel (mint az a helytartótanácsi döntésben szerepel) nem bővítette. Az ő egész szállása két szoba a maga számára, egy szoba a saját és a nyomda számára,²⁶ egy közös konyha, egy közös istálló három ló számára és egy kocsiállás, mely egyben faraktár is. Kifejezte ugyanakkor megbántottságát is, hogy a Helytartótanács (Eger beadványain alapuló) egyoldalú és a dolog valóságától olyannyira eltérő bemutatásával zaklatta őt.²⁷

A mellékleteket betérjesztő főhadparancsnoksági irat is megállapította, hogy Lipszky csak Eger azon állítására kötött vele szerződést, hogy ő nem a saját, hanem a város nevében készíti azt, és érvényes csak a városi jóváhagyás után lesz. A bérleti díj különbség tehát Eger és a városi Szálláshivatal között rendezendő.²⁸

A Helytartótanács összevetve Eger nyilatkozatát korábbi kérvényével és a városkapitány által tett két jelentéssel, megállapította, hogy azokban ellentmondás van, mert az utóbbiak szerint Lipszky Vécsey halála után a városi tanács tudta nélkül megnövelte szállását és az évi bért, míg az első szerint Lipszky mindig egy és ugyanazon szállással bírt. Ezek alapján Eger György tisztátalan, nem a legjobb hittel, hanem szándékosan elferdített előadását a Helytartótanács elutasította, és elrendelte, hogy a különbözet semmi esetre se érintse a kapitányt, továbbá minden, a bérleti díj pótlólagos megtérítését kérő követelést töröljenek el. A későbbiekre pedig a

24 Uo. Pos. 14.

25 Uo. Pos. 26/1. sz. melléklet. 1805. ápr. 2-án kelt az irat.

26 Ezen adat megerősíti azt az egyáltalán nem általános véleményt, hogy a térkép nyomtatása Pesten történt.

27 MOL C 61 Dep. Commis. 1805. F. 35. Pos. 26/2. sz. melléklet. 1805. ápr. 3-án kelt az irat.

28 Uo. Pos. 26. Az irat száma 3059.

hivatal elrendelte, hogy a további katonatartásról és a jövőben állandósítandó békekről, illetve a kevésbé drága szállásbérletek megkötéséről a város feladata tanácskozni.²⁹

1805 nyarán ismét kitört a háború a szövetségesek és Napóleon seregei között. Parancsnokai igyekeztek Lipszkyt visszatartani, hogy munkáját folytassa, ezért a Magyarországon állomásozó tartalék zászlóaljhoz rendelték: „.... de munkámat szabad elhatározásból, és csak pusztán szolgálatom szabad óráiban [végeztem], és bár nem volt kevésbé tiszteletreméltó, mégis mikor a háború — a tulajdonképpeni szolgálat, melynek egész életemet szenteltem — hívott, megzavarodva akkori állomáshelyemet előzetes engedély nélkül elhagytam, erőltetett menetben a már a bajor határ felé menetelő ezredem után siettem, és szerencsésen az első puskalövések előtt beértem.”³⁰ A harcok során nyújtott teljesítményéért József nádor javaslatára őrnaggyá léptették elő.

Az 1805. december 2-án Austerlitznél elszenvedett orosz–osztrák vereség után december 26-án Pozsonyban I. Ferenc békét kötött Napóleonnal. A harcok megszűntével Lipszky is folytatta abbahagyott munkáját. A Helytartótanács a Főhadparancsnokság közbenjárására³¹ 1806. április 22-én felszólította Pest város tanácsát, hogy mivel „Lipszky őrnagy a helyreállt békével művének, a Magyar Királyság földrajzi-topográfiai térképének folytatására utasított”, számára — csakúgy mint eddig — alkalmas szállást biztosítsanak. Lipszky még két év múlva is Pesten lakott, az Orczy-házban: özv. Orczyné 1808. Jakab-napjától (július 25.) az addigi évi 350 forintról évi 400 forintra emelte a Lipszky őrnagynak nyújtott szállás bérét. Johann Weidinger városkapitány, mivel más, alkalmasnak bizonyuló szállást nem tudott fellelni, javasolta a városnak a megemelt bérleti díj kifizetését. A város a jelentést elfogadta, és a negyedévi 100 forint kifizetéséről is rendelkezett.³²

Hogy Lipszky a városban tartózkodott, azt megerősítik a fennmaradt kvártélyösszeírások is. A Városkapitányság a Helytartótanácsnak negyedévente kimutatást küldött a polgári házaknál elszállásolt katonákról, a város által fizetett szállásdíjakról, mert ezt az összeget leírhatta évi hadiadójából.³³ Az elszámolások a tiszti állományt személyenként tüntették fel. A táblázatok töredékesen fennmaradtak a Budapest Főváros Levéltárában. Sajnos a Magyar Országos Levéltárban a beküldött táblázatok a Számvevőség iratai között őrizték, amelyek viszont megsemmisültek.³⁴ A töredékes anyag szerint Lipszky 1798 szeptembere óta Vécsey adjutánsaként parancsnokával együtt lakott Eger György 593. számú újvárosi (lipótvárosi) házában. A negyedévi jelentések szerint 11 szoba, 1 konyha, 1 kamra, 15 lóállás, 1-1 fa- és tüzelőraktár, 1 pince és 2 kocsibeálló állt rendelkezésükre. 1801-ben Vécsey nyugállományba került, a város nem fizette tovább szállását, azt saját költségén kellett fenntartania, a helytartótanácsi rendelet nyomán viszont Lipszky szállásbérét a város állta. Ez időtől kezdve egészen 1805 első feléig eddigi szállásadójánál lakott a szerző, három szobában. A harcokat követően ismét munkához látó Lipszky az Orczy-házban lakott, a kimutatások és az iratok szerint még 1808-ban is.

29 Uo. Pos. 27.

30 *Reisz T. Cs.*: Egy elveszettnek hitt önéletírás i. m. 62–63.

31 MOL C 61 Dep. Commis. 1806. F. 35. Pos. 57. 6923. sz. irat, 1806. ápr. 10.

32 BFL IV-1202/c. Rendeletek. 4476. Kvártélyügyek. (1808. VIII. 19.)

33 A Helytartótanács 1798. júl. 17-én kelt 16.983. számú rendeletében felszólította a városi tanácsot, hogy az elszállásolt katonai személyek rendelkezésére álló kvártélyokról, azok bérérlő készítsenek kimutatást és összeírást, amelyben a szállásadó nevét, a szállás időszakát és kényelmességét kellett feltüntetni. Dec. 18-án a felszólítást megismételte, sőt a korábbi rendeletben megkívánt adatokhoz formulát is mellékelte. A városkapitány által készített negyedéves jelentés tartalmazta a szállást biztosító rendelet számát, a ház helyrajzi adatait, a bérbeadó nevét, az ott lakó katonai személy nevét, rendfokozatát, besorozását, a beszállásolás idejét, a kvártély részletes leírását (hány szoba, konyha, kamra, lóállás, fa- és tüzelőraktár, pince és kocsibeálló tartozott a szálláshoz), és a fizetendő évi és negyedévi bérleti díj összegét. Uo. (1798. VII. 17.) és (1798. XII. 18.).

34 A BFL anyagában: IV-1202/c. Rendeletek. 4476. Kvártélyügyek. Ezen belül időrendi sorrendben az iratok. A még megmaradt táblázatokban mindegyiken szerepel Lipszky: 1798. nov. 1-től 1799. okt. 21-ig, 1800. febr. 1-től júl. 31-ig Vécsey adjutánsaként lakik parancsnokával Eger Györgynél, a már említett feltételek között. 1802. aug. 1.–okt. 31., 1803. máj. 1.–júl. 31., 1804. máj. 1.–júl.

Pest–Buda térképének elkészítése

Lipszky pest–budai tartózkodása alatt nemcsak Magyarország nagy mappája kidolgozásának szentelte idejét, hanem elkészítette a két szabad királyi város térképét is.³⁵ Erről a munkájáról a szakirodalom viszonylag keveset tud, legtöbbször megmarad a puszta címléírás szintjén.³⁶

Első, de rövid és csak mutatvány jellegű ismertetését Rexa Dezső adta, azonban munkája a későbbi kutatók előtt ismeretlen maradt.³⁷ Az 1947-ben készült kis cikk tulajdonképpen lelken-dező híradás arról, hogy az addig ismeretlen térkép a szerző kezébe került (hogy hol, arról azonban hallgat!), leírja az ábrázolt terület nagyságát, majd kétségeinek ad hangot, hogy vajon mennyire tekinthető hitelesnek a térképi ábrázolás. „Mérhetetlen nagy kár, hogy Lipszky ezen térképének Repertóriumra nem került elő a térképpel együtt.” — folytatja Rexa.³⁸ Kísérletet tett arra, hogy a térképen számmal jelölt utcáknak, épületeknek legalább egy részét, a Józsefváros első számait (1–16.) saját várostörténeti ismeretei alapján meghatározza. Ez azonban nem teljesen egyezett meg az alább bemutatandó (és helyesnek tartott) igazi jegyzékkel. Így pl. a szerző szerint az 1. a Magyar Korona gyógyszerár (a jegyzékben: Arany Griff fogadó), a 7. a Kis Rókus — bár nem biztos abban, hogy már akkor is a kórházhoz tartozott ez az épület (a jegyzék szerint: Tótfalusi bor fogadó). Az a tény, hogy az elismert várostörténész sem tudta teljességgel rekonstruálni a térképi valóságot, megerősíti azt a véleményét, hogy a térképhez tartozó kéziratot jegyzéket a térkép jobb felhasználhatósága érdekében is szükséges ismertté tenni.

Ezt követően Csendes László közölte a térkép rövid elemzését.³⁹ Ő hívta fel a figyelmet a Hadtörténeti Intézet Térképtárában található kéziratot térképre, amit Eperjessy Kálmán jegyzéke nyomán 1805-re keltezett.⁴⁰

Legújában Holló Szilvia Andrea próbálta meg többek között ezen térkép elemzésén keresztül Buda–Pest korabeli viszonyait bemutatni. Sajnos a könyvben előforduló hibák nehezítik az egyébként szép kiállítású kötet kézikönyvként való hasznosítását, így éppen a Lipszky-térkép

31., 1805. máj. 1.–júl. 31. között immár egyedül, de továbbra is Eger György házában lakóként szerepelt, a kiutaló határozat a Helytartótanács 1801-ből említett 18.383. sz. rendelete, az évi bér pedig végig 200 forint volt. A következő kimutatás már 1808-ban készült, Lipszky ekkor az 1806. évi 6.923. sz. rendelet alapján a terézvárosi 369. számú Orczy-házban lakott 1808. febr. 1.–okt. 31. között, a jegyzékben végig évi 350 forintot tüntettek fel, pedig a városi tanács elfogadta a béremelést. — A Helytartótanács Számvevősege maga őrizte a munkája során született és kapott iratokat. Az adóügyi osztálynak (ehhez tartoztak a megyei és városi hadiadóval kapcsolatos dokumentumok) iratai helyhiány miatt 1875-ben a Belügyminisztériumhoz, illetve a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz kerültek át, és szinte teljesen elpusztultak vagy kiselejtezték azokat. Ehhez ld. *Felhő Ibolya–Vörös Antal: A helytartótanácsi levéltár.* Bp. 1961. 40., 392–394. A MOL C 61 Dep. Commis. anyagában egyetlen kimutatás maradt fenn, az 1801. aug. 1.–okt. 31. közötti időszakról. Ezen sem Vécsey, sem Lipszky nem szerepel, ennek oka az lehet, hogy a nyugdíjba vonuló tábormok *már*, a térképszerkesztő kapitány *még* nem volt jogosult a város által fizetett szállásra. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nem is laktak — minden bizonnyal saját költségen — a városban. Az adatok hiánya miatt a városban tartózkodást csak az említett iratok, illetve az a tény bizonyítja, hogy a térképészeti munkálatokhoz kapcsolódó kérvényeit, javaslatait, jelentéseit 1799–1808 között Lipszky mindig Pestről keltezte.

35 *Plan der beyden Königl[ichen] freyen Hauptstädte Ungerns Ofen und Pest.* Wien & Pest, 1810.

36 *C. Wurzbach:* i. m. 234.; *Szinnyei J.:* i. m. 1270.; *Janovszky L.:* i. m. 132.; *Glaser L.:* i. m. 197.; *Csendes L.:* i. m. 478.; *Bartha L.:* i. m. 636.; *Papp-Váry Á.–Hrenkó P.:* i. m. 26. Szlovák részről *J. Fojtík:* i. m. 365. és nyomában *Lubomír Viliam Prikryl:* Ján Lipský a jeho mapa Uhorska. Dějiny věd a techniky 1969. 2. szám 99.; *Uő.: Priekopníci* i. m. 9.; *Uő.: Vývoj mapoveho zobrazovania* i. m. 248–249.; *Uő.: Ján Lipský. Biografické Štúdie*, II. (1984) 79.

37 *Rexa D.:* i. m. 13–28.

38 I. m. 22.

39 *Csendes L.:* i. m. 478–479.

40 *Csendes L.:* i. m. 472.; *Eperjessy Kálmán:* A bécsi hadilevéltár magyar vonatkozású térképeinek jegyzéke. Szeged, 1929. 46. Ugyancsak *Eperjessy K.* alapján említi a kéziratot térképet *Fodor F.:* i. m. 184.

kisméretű közlése miatt a térkép „olvashatatlan” — igaz, ez felmentést ad a könyv szerzőjének a névjegyzék közlése alól.⁴¹

A szlovákiai szakirodalom Fojtík levéltári kutatásain alapuló tanulmányára hivatkozik, aki Lipszky János iratai között egy olyan levelet is feldolgozott, melyben 1803 januárjában Pest város Tanácsa megköszöni a szerzőnek az elkészített térkép kiadására tett felajánlását, és támogatást is ígért a megjelentetéséhez. Mivel az iraton kívül más dokumentum nem állt rendelkezésére, így Fojtík csak a másik térkép munkálataival és a hadi eseményekkel magyarázta az 1810-es megjelenést. Cikkében a levél iratszámát is megadta, amely a jelen tanulmányhoz végzett kutatásokat elindította.⁴²

Lipszkynek erről a munkájáról 1802-ben értesülhetett először a nagyközönség, mikor a vállalkozásról Schedius Lajos *Zeitschrift von und für Ungern* című folyóiratában⁴³ 1802. augusztus 20-i dátummal rövid tudósítás jelent meg a szerkesztő tollából:

„Tudósítás Magyarország két szabad királyi városa, Buda és Pest térképéről

A Magyar Királyság már majdnem befejezett és kiadandó térképének szerzője és készítője Magyarország két szabad királyi városának, Pestnek és Budának plánumát is összeállította. Ez tulajdonképpen csak Ő Kir. Fensége, József főherceg, Magyarország nádora magas személyének készült mint a szerző határtalan tiszteletének és köszönetének kis bizonyítéka a kegyes oltalomért és az erőteljes segítségért, melyet Ő Kir. Fensége a szerző földrajzi vállalkozásának nyújtott, és mert Őfensége a Bogdanich által vezetett csillagászati expedíciót különösképpen támogatni kegyeskedett. Midőn azonban több hozzáértő és kedvelő, kinek ez a térkép szeme elé került, kifejezte kívánságát, hogy szeretné azt részbe metszteni és ily módon a Publikum számára közölni, így a szerző ezt a kívánságot Ő Kir. Fenségének bátorkodott előterjeszteni. Egyedül Ő Kir. Fenségének az igazi tudományos ismeretek értékének mélyeséges belátásából és meggyőződéséből fakadó, az irodalom terjesztésére irányuló buzgalmanak köszönhetjük, hogy Ő Fensége ezen térképnek nemcsak nyilvános kiadását engedélyezte igen serkentő módon, hanem jelesül egy pontos és tiszta metszestről való szoros gondoskodását is felajánlotta.

Ezért vagyunk most abban a helyzetben, hogy ezen térkép kiadásáról tudósítsunk, melynek címe a következő lesz:

Magyarország két szabad királyi városa, Buda és Pest térképe, melyben minden ház, udvar, kert alaprajza után, csakúgy mint az utazó idegen kényelmére a nevezetes épületek, minden utca, út, cégeeres fogadó külön jelöltetik és számuk alatt leíratik.

Őfenségének, Józseffőhercegnek, Magyarország nádorának szentelve.

4 regál folió lapon. Ehhez járul a két említett város külön kinyomtatott pontos leírása, zsebkönyv formátumban, melyet alulírott a legbiztosabb forrásokból merít és dolgoz ki.

De mivel a térkép szerzője katoná, ami számára nem biztosít meghatározott időt itt-tartózkodásához, így szeretné az aziránt érdeklődő Közönség nyereségére ezt a hasznos és többi földrajzi munkájának előfutárjaként tekintendő vállalkozást rövid időn belül, amíg neki szolgálati kötelezettsége itt maradni még engedi, legalább a saját felügyelete alá tartozó részben megindítani és folyamatba tenni.

E végből és a jelentős költségek fedezésére, melyet a kiadás megkövetel, az előfizetés útját választottuk, melynek fő gyűjtését és intézését a Kilián testvérek, pesti könyvkereskedő urak vállalták magukra. Az előfizetési díj mind a négy lapra a leírással együtt kötetlenül 8 Ft, míg tolokába kötve 9 Ft. — Az előfizetés utolsó terminusa ez év december végéig van, melynek elmúltával minden egyes példány ára kb. 3 Ft-tal meg fog nőni. Minden könyvkereskedő, könyv-

41 *Holló Szilvia Andrea*: Budapest régi térképeken. 1686–1896. Bp. 1994. 24–27. A könyvet ismertette *Reisz T. Csaba*, Fons 1994. 318–322.

42 *J. Fojtík*: i. m. 365.

43 *A Zeitschrift szerkesztőjéről*, a lap célkitűzéséről, tartalmáról ld. *Fried István*: Schedius Lajos és folyóirata. *Magyar Könyvszemle* 97 (1981) 81–94. és *Uő.*: Function und Möglichkeiten einer deutschsprachigen Zeitschrift in Ungarn: Die Zeitschrift von und für Ungarn. In: *Zeitschriften und Zeitungen des 18. und 19. Jahrhunderts in Mittel- und Osteuropa*. Hrsg. von István Fried, Hans Lamberg und Edith Rosenstrauch-Königsberg, Berlin, 1986. 139–158.

kötő és könyvbarát úr Magyarországon belül és kívül illendően kéretik, hogy ezt a vállalkozást az előfizetők gyűjtésében való szíves fáradozásukkal segítsék elő, amelyért, mint rendszeren, a gyűjtőknek tíz példányonként tíz százalék jutalék a Kilián testvérek könyvkereskedéstől járni fog.

Az az érdeklődés, mely Hazánk ezen két városának fekvése, felvirágzó ipara, politikai fontossága mint a legmagasabb országos hivatalok székhelye, Magyarországra gyakorolt irodalmi és kereskedelmi befolyása stb. tekintetében a hazafiak, minden figyelő utazó, csakúgy minden külföldi geográfus és statisztikus részéről meg kell nyilvánuljon, kezeskedik azért, hogy se a szerző, se a kiadó ne bánja meg a térképre fordított fáradságot és költségeket.⁴⁴

Két hónap múlva, november 15-i dátummal újabb értesítés jelent meg a lap hasábjain, melyben ismét előfizetésre buzdították az olvasókat. A hirdetésből az is megtudható, hogy a térképhez készülő leírást Schedius egy az időben megjelenő kötetből teljesen eltérő formában és tartalommal kívánta elkészíteni:

„Előfizetési értesítés

Hazánk két nevezetes városa, melyek közelségük és szoros összeköttetésük miatt együtt, mint egész foghatók fel, vitathatatlanul megérdemel egy helyes és valódi felméréssel kidolgozott és szabályszerűen megrajzolt alaprajz nyomán készült pontos ábrázolást és egy pontos és teljes leírást.

Mindkettőnek előfizetéséről tudósíthatunk a következő címen:

Magyarország két szabad királyi városa, Buda és Pest térképe,

melyben minden ház, udvar, kert alaprajza után, csakúgy mint az utazó idegen kényelmére a nevezetes épületek, minden utca, út, cégéres fogadó külön jelöletik és számuk alatt leíratik. 4 regal folió lapon.

Ehhez járul zsebkönyv formátumban külön kinyomtatva a két város pontos leírása, melyet Schedius professzor a legbiztosabb forrásokból merít és dolgoz ki.

Mindkettő mind a cél, mint az egész forma és kidolgozás tekintetében teljesen különböző lesz attól a kis munkától, mely Leyrer könyvkereskedő úrnál jelenik meg a következő címen: „Pest városa és környéke. Egy idegen levelei barátjához.” Ezek a levelek végcéljuk szerint csak néhány észrevételt tartalmaznak Pestről, látképek vannak hozzácsatolva, melyek pusztán szemmérték szerint rajzoltattak; ezzel szemben a mi térképünk minden épület, udvar, kert stb. valódi méréseken nyugvó alaprajzát, csakúgy a két város teljes és minden részében pontos ismertetésének mellékelt leírását fogja nyújtani.

A 4 lapért a leírással együtt kötetlenül 8 Ft, egy tolokába kötve 9 Ft az előfizetési díj.

Az előfizetés fő gyűjtéséről a Kilián testvérek és Weingand és Tsa könyvkereskedő urak gondoskodnak Pesten. Az előfizetésre utolsó terminus ez év december vége, azután az ár kb. harmadával nőni fog.

Minden gyűjtő tíz előfizető után 10 százalék jutalékot kap.⁴⁵

44 Zeitschrift von und für Ungern, zur Beförderung der vaterländischen Geschichte, Erdkunde und Literatur. 1802. II. Bd. I. Heft. 123–126. A regal folio lap kb. 45x67 cm. Bogdanich Imre Dániel (1762–1802) a Lipszky-térképhez készített csillagászati felméréseket, expedícióját a nádor közbenjárására a Tanulmányi Alap költségén vezethette. A munkálatok során kapott tudósbajában 1802. január 31-én meghalt. Ehhez ld. *Bendefy László*: Emlékezés Bogdanich Imre Dánielre. *Geodézia és Kartográfia* 24 (1972) 363–366.; *Bartha Lajos*, *iff.*: Bogdanich Imre Dániel. In: *Évfordulóink a műszaki és természettudományokban* 1987. Összeáll. Endrei Walter, Gazda István, Jakab Ágnes, Palló Gábor, Sipka László. Bp. 1986. 75–77.; *Glaser L.*: i. m. és legújabban: *Reisz T. Csaba*: Bogdanich Imre Dániel. *Természet Világa* 126 (1995) 90–93.

45 Zeitschrift von und für Ungern 1802. II. Bd. II. Heft. 244–245. Az előfizetési értesítésben említett könyvecske *Tobold Johann* név nélkül megjelent munkája: *Die Stadt Pesth und ihre Gegend in Briefen von einem Fremden*. A kötetet Leyrer József pesti könyvkereskedő adta ki, a könyvészeti irodalom adatai megoszlanak a megjelenés évéről, némelyek szerint 1802-ben (egyes példányokon a címlapon nincs megjelenési év), mások szerint 1803-ban. Az általam fellelt egyik példány címloldalán 1803 sze-

A térkép készítéséről a német tudóstarsadalom is hamar tudomást szerezhetett. A Schediuszal szoros levelezésben álló Zach Ferenc (1754–1832) gothai csillagász-geodéta ugyanis a havonta megjelenő csillagászati szaklapjában dr. Seetzen, az orosz cári kamara ülnökének Bel-ső-Afrikába indított, de már Európában is méréseket végző expedícióját állandó figyelemmel kísérte, és beszámolt mérési eredményeiről. Seetzen 1802. szeptember 3–5. között Pest városában, a Fehér Hajó fogadó udvarán igyekezett a város földrajzi helyzetét csillagászati adattal meghatározni. Eredménye jelentősen (3' 30"-cel) eltért Hell Miksának 1776 májusában a Dominikánus udvarban végzett méréseitől. „Lehetséges, hogy a domonkos templom és a fogadó udvara között... ilyen nagy szélességtérés adódott? Ezen város alaprajzának hiánya miatt nem vagyok abban a helyzetben, hogy ezt megítéljem.” — értelkezte az eltérést a szerkesztő Zach.⁴⁶ A „város alaprajzához” azonban további megjegyzést is fűzött:

„Épp most kapjuk a hírt Magyarországról, hogy a mi újságunkban is jó hírnévnek örvendő Lipszky kapitány az Udvari Haditanácstól megkapta az engedélyt, hogy a két szabad királyi város, Pest és Buda térképét 4 royal folio méretű lapon kimetszettesse. Ez a felmérés és a rajzművészet mesterdarabja. Az eredeti tulajdonképpen csak Ő Kir. Fensége, József Főherceg, Magyarország nádora számára készült, mint a szerző legtiszteltelesebb nagyrebecsülésének és hatáttalan hálójának kis bizonyítéka a kegyes oltalomért és azért a tevékeny segítségért, melyet Ő Kir. Fensége a szerző földrajzi vállalkozásának — mely hamarosan a Magyar Királyság általános térképének 9 lapon való kiadása lesz — nyújtott, és mert a Főherceg a megboldogult Bogdanich által vezetett csillagászati expedíciót támogatni kegyeskedett.”⁴⁷

Tudósított az előfizetési árról, és hogy előfizetni Gothában a Beckers könyvkereskedésben lehetett.⁴⁸

Lipszkynek nem volt módja — vagy inkább nem akart — anyagi kockázatot vállalni, ezért azzal az ajánlattal kereste meg a két várost, hogy a térkép kiadását maguk vállalják. A térkép ügyében született iratok nemcsak elkészítéséhez, hanem az akkori könyv- és metszetkiadás szervezéséhez és költségeihez nyújtanak adalékot, ezért a források részletesen, esetenként a tartalmi rész teljes egészében szerepelnek.

1802. december 22-én Lipszky a térkép kiadásának fontosságát és szükségességét hangsúlyozó levéllel fordult a városi tanácsokhoz. (A valódi szerző azonban — ha összevetjük a szófordulatokat a Zeitschriftben már megjelent előzményekkel — inkább Schedius Lajos (1768–1847), Lipszky kitaró segítőtársa földrajzi vállalkozásaiban.)

„Tekintetes Magisztrátus!

Aligha vonja bárki kétségbe, hogy a Magyar Királyság két legcsodálatosabb városa közelségük és szoros összeköttetésük miatt együtt, mint egész fogható fel, amely mind egy pontos és valódi felmérés alapján kidolgozott és szabályszerűen megrajzolt alaprajzi ábrázolást, mind egy pontos és teljes leírást megérdemel. Ezen két szabad királyi várost fekvése, felvirágzó ipara, naponta növekvő szépülése, politikai fontossága mint országos és bírói hivatalok székhelye,

repe. A könyv 14 levélből áll, az első kettő 1802. júl. 20-ra, illetve aug. 23-ra datált, a többi dátum nélküli. A kötetet kilenc rézmetszet illusztrálja, valamennyit a később Lipszky térképét is metsző Prier Gottfried készítette.

46 Monatliche Correspondenz zur Beförderung der Erd- und Himmels-Kunde 1802. Bd. VI. (dec.), 559–560. Hell mérése szerint a domonkos kolostor az északi szélesség 47° 28' 10"-én, Seetzen mérése szerint a Fehér Hajó fogadó az é. sz. 47° 31' 40"-én található. A 3' 30"-es eltérés kb. 6500 méter. Lipszky térképén a Belvárosban 25. szám alatt szerepel a Fehér Hajó fogadó, és 64. szám alatt az egykori domonkos kolostor, akkor már az angolkisasszonyok zárdája. A két épület térképi távolsága 320–340 bécsi öl (az udvarok távolsága kb. 330 bécsi öl), ami kb. 650 méter, vagyis a tizede a két mérési eredménynek. Eszerint Zach kételkedése jogos volt.

47 I. m. 560. A lap — éppen Schedius levelei nyomán — már többször tudósított Lipszky nagy térképészeti vállalkozásáról.

48 I. m. 560–561.

irodalmi és kereskedelmi befolyása egész Magyarországra kétségtelenül rendkívül érdekessé teszi a Hazafiak, minden érdeklődő utazó, valamennyi külföldi geográfus és statisztikus számára. Nem követeli-e meg a két szabad királyi város becsülete és haszna, hogy ezen városok alapos megismerésének oly sok emberben gerjesztett, és már oly gyakran hangoztatott kívánságának egy pontos *ábrázolás* és egy helyes *leírás* útján eleget tegyen?

Alulírott földrajzi munkája alkalmával a két szabad királyi város, Buda és Pest térképét is elkészítette *4 regal lapon*, melynek eredeti kéziratát Ő Királyi Fenségének, a Főherceg Nádor magas személyének szánta és szentelte. Minden hozzáértő, aki a tervezetet megismerte, azt állítja, hogy az eddig ismert legjobb bécsi és párizsi térképeknél is mind a két itteni város helyzete miatt, mind a rajzolat tekintetében messze előbbre való.

Kívánságuk, hogy azt rézmetszetben ismertté tenni lássák, általános: Ő Kir. Fensége a nyilvános megjelentetését nemcsak megengedni megengedett, hanem nagylelkűen a pontos és tiszta metszésről való gondoskodását is felajánlotta.

Hogy szülőföldünk közönségének és különösen az itteni két szabad királyi városnak ezt a térképet minél előbb átadni lehessen, most az előfizetés módját választottuk. Mindazonáltal alulírott szerző azon helyzetnél fogva, hogy itteni tartózkodásához meghatározott idő nincs biztosítva, és sem spekulatív kereskedéshez hasonló vállalkozásokba nem bocsátkozik, sem nyereség és kereskedelmi haszon nincs szándékában; így alulírott ezúton felajánlja, hogy a két szabad királyi város saját becsületére és hasznára vállalja ezen térkép kiadását.

Alulírott sem honoráriumot fáradozásaiért, sem bizonytalanságok költségei megtérítését nem kéri, csak a tervrajz pontos és tiszta metszését és nyomtatását kívánja, de néhány példányt saját használatára és barátai számára kiköt; amiért ő azután minden, a vállalkozásból kétségtelenül származó nyereséget a két szabad királyi városnak átenged.

Schedius professzor úr is kész arra, hogy a térképpel szükségképpen összekapcsolt *leírás* ügyében, melynek elkészítését nyilvánosan vállalta, a két szabad királyi várossal a szükséges egyeztetést eszközölje.

Minden főváros, még Európa legkisebb államái is, megismertette a világot a maga térképével és leírásával, csak Pest és Buda legyen kénytelen ezeket továbbra is nélkülözni? Sokáig keres még *hiába* e politikai, irodalmi, kereskedelmi tekintetben oly fontos és csodálatos városokról egy pontos *térképet*, egy részletes leírást a művelt lakos, az utazó, az itteni házakkal kereskedő távoli üzletember, a geográfus, és az országleírások kedvelője?

Nos, az oly sok tekintetben kiemelkedő két szabad királyi város becsülete bizonyosan azt kívánja, hogy maguk vigyék végbe ezt a vállalkozást, melyhez nekik alulírott segítséget nyújt, és gyors döntést kér az ügyben, hogy azután megtehesse intézkedéseit.

Pest, 1802. december 22.

Lipszky János⁴⁹

Pest város tanácsa ugyanazon a napon tartott gyűlésén a kapitány ajánlatát köszönettel vette, azonban az ülésen hozott végzés szerint a kifejezett felsőbb engedély nélkül a város jelentős kiadásokat nem tehetett. Ugyanakkor megígérte, hogy mihelyt a metszés költségeit megismeri, az esetben az illető hatósághoz a kívánt felterjesztést mindjárt megteszi. Az ügy meggyorsítása érdekében a városi tanács megbízta Kögl József kapitányt, a tanács tagját, hogy a szerzővel egyetértésben a metszés költségeit a munka elvégzőivel állapítsa meg, és erről tegyen azután jelentést.⁵⁰

Kögl kapitány január 20-án készítette el jelentését, és 27-én terjesztette be a városi tanács elé, melyhez mellékelte az elkészített kalkulációt is:

49 BFL IV-1202/g. Pest város Tanácsának iratai. Levelezések (Missiles). (= IV-1202/g. Levelezések.) Az ügyre vonatkozó összes irat az (1803) 5668. sz. alatt található. A levél iktatószáma 6091. Az idézett forrásokban a dőlt betűs szavak az eredetiben aláhúzással kiemelték.

50 Uo. N° 5668., a betérjesztésre is rávezetett tanácsülési döntés.

„Feljegyzés

Pest szabad királyi város Tekintetes Tanácsának a Lipszky kapitány úr által 1802. december 22-én benyújtott emlékiratára ugyanazon a napon kelt utasítása nyomán, 1803. január 16-án Kögl kapitány úr, városi tanács tag, Schedius Lajos professzor úr a maga és Lipszky kapitány úr nevében, Kilián György könyvkereskedő úr és a két rézmetsző, *Prixner* és *Karats* úr jelenlétében *Pest és Buda térképének és leírásának* kiadására szükséges költségekhez a következő kalkulációt készítették:

Először, a térkép 4 lapra metszéséért *Karats* úr 1600 forintot kér; *Prixner* úr azonban, mivel ő azt tisztán és a lehető legszebben akarja kidolgozni 2.000 Ft-ot.

2.) A térkép 100 példányának kinyomatásáért 12 forint; amennyiben az első kiadást 500 példánynak vesszük, az tesz 60 Ft-ot.

3.) A velin papír 500 példányhoz (mindegyik példány 4 ív, tehát összesen 2.000 ív) 83 1/3 konc, minden konc a jelenlegi ár szerint 4 Ft 30 krajcárával tesz 375 Ft-ot.

4.) A leírás nyomtatása még nem határozható meg, mert annak nagyságát sem lehet megadni, amíg el nem készül. De 12 ívnél nem lesz több, ami egy ívet 12 forinttal számolva tesz

144 Ft-ot.

Összesen

2.579 Ft.

Mivel a Tekintetes Magisztrátus ezen munka példányainak árusításával nem foglalkozhat, a *Kilián* testvérek könyvkereskedés ezúton ajánlkozik, 12 1/2 százalékos jutalék, vagyis a 8 forintban megállapított előfizetési díjből 1 forint ellenében.

Az elmondottakból mármost kitűnik, hogy az 500 példányt 7 forintjával (a 8. forint ugyanis mint jutalék már levonatot) eladva az összeg 3.500 forintot tesz ki, tehát 921 forint a többlet a kiadott költség felett. Emellett a Tekintetes Városi Tanácsnak marad még az a haszon is, hogy a rézlemezek tulajdonjoga az övé lesz, amikről a későbbiekben tetszés szerint vonhat le példányokat, amelynek mindegyike a leírás nélkül 20 krajcárba kerül, és azt szintén a leírás nélkül példányonként legkevesebb 6 forintért, ebből következően nagy haszonnal árulhatja.

A szerző által a térképről kért darabszám *tizenkét* példányban határozható meg; azonban kiköti még azt is, hogy ha több példányra lesz — nem árusítás céljából — szüksége, azokat a papír és nyomtatás kifizetésével megkaphassa.⁵¹

A tanács a költségvetés ismeretében valóban a Magyar Kamarához fordult, és kérte, hogy Pest és Buda két szabad királyi város Lipszky által kidolgozott, és 500 példányban elkészítendő térképéhez és leírásához szükséges, 2579 forintra rúgó költségek kifizetését a város házipénztárából kegyeskedjék engedélyezni.⁵² Valószínű, hogy a tanács tagokat meggyőzte Lipszky azon érve, hogy egy ilyen munka megjelentetése a fejlődő és növekvő város számára igen fontos. Még nyomósabb érv lehetett azonban a költségvetésből is kivilágló haszon, amit a városi tanács nem hagyhatott figyelmen kívül. Az 1803. január 31-én kelt felterjesztéshez mellékelték a szerző által készített ajánlatot és az elkészített költségvetést is, külön hangsúlyozva a lehetséges hasznot, hogy a Magyar Kamarát a tiszta bevétel lehetősége meggyőzze.

A tanács ezen a napon Lipszkyt is értesítette arról, hogy nemcsak közösen veszi a városok térképének elkészítését, de erejéhez mérten azt támogatja is, és e célból már meg is kérte a Magyar Kamara engedélyét arra, hogy a vállalkozást anyagilag segíthesse.⁵³ A tanács tehát bízott abban, hogy a felterjesztett anyagban rejlő lehetőségeket a Kamara is elismeri, és így csak formális az engedélyeztetés, ezért értesítette a szerzőt a „sikerről”.

Az *Allgemeine Geographische Ephemeriden* című, földrajzi-térképészeti folyóiratban ekkor jelent meg a (külföldi folyóiratokban második) ismertetés a térképről. Szerzője Schedius Lajos,

51 Uo. N° 5668., 587. sz. jelentés. A mellékelt költségvetést Schedius Lajos jegyezte le, és Lipszkyvel együtt aláírta. Kilián György (1754–1819), a Kilián testvérek könyvkereskedő cég tulajdonosa, a *Mappa Generalis* fő forgalmazója, melyet az itt említett *Prixner* Gottfried (1746–1819) és *Karacs* Ferenc (1770–1838) rézmetszők készítettek el.

52 Uo. N° 5668., 587. sz. A városi tanács felterjesztése a Magyar Kamarához.

53 Ezt a levelet dolgozta fel már idézett tanulmányában *J. Fojtík*: i. m. 365. A levél megtalálható: ŠOA, Bytča, Fond Zs. A Zsolnay család levéltára. 23. tétel, Lipszky János a térképész iratai között.

aki már eddig is többször küldött tudósítást a *Monatliche Correspondenz*nek és ennek az újságnak Lipszky János térképészítői munkálatairól. A cikk majdnem szó szerinti átvétele a *Zeitschriften*ben megjelent, feljebb idézett ismertetőnek.⁵⁴

A közeli kiadás reményeit azonban hamarosan szertefoszlatta a Kamara döntése. Válaszában arra hivatkozott, hogy „ezen városi kassza más, jelenleg fennálló kiadások által súlyosan megterhelt”, ezért a kifizetést nem engedélyezte. Javasolta viszont, hogy némely tehető polgár a város tisztességéért saját költségén jelentesse meg a művet.⁵⁵ A városi tanács április 13-i ülésén Kögl József kapitányt arra utasította, hogy ezt hozza Lipszky úr tudomására.⁵⁶

Az addig lelkes városi polgárok a közkasszát ugyan szíves-örömezt megterhelték volna az egyébiránt nyereséges vállalkozás költségeivel, de saját vagyonuk kockáztatását már nem vállalták, így a térkép kiadása — ekkor — meghiúsult.⁵⁷ A vállalkozás nagy vesztesége a két város leírása, melyet Schedius Lajos akkor készített volna el, ha a munkát kiadják. Nincs adat arról, hogy kézirat, vagy legalább részek a munkálatokból (ha voltak egyáltalán) fennmaradtak-e.⁵⁸

Lipszky azonban nem adta fel, és bár másik térképének munkálatai lekötötték energiáját, annak ráháruló szerzői feladatai után ismételten megpróbált kiadót szerezni kéziratban levő várostérképéhez. Pest és az itteni mesterek helyett a több lehetőséget biztosító Bécsben igyekezett tervét megvalósítani. Törekvéseit végül siker koronázta, de ezen vállalkozásának részletei — egyelőre — nem ismeretesek.

A térkép 1810-ben jelent meg, a teljes címe: *Plan der beyden Königl[ichen] freyen Hauptstädte Ungerns Ofen und Pest seiner Kaiserl[ichen] Hoheit dem Erzherzog Joseph Palatin von Ungern Gewidmet in aller unterthänigst von Johann v. Lipszky K[aiserlich-] K[öniglichen] Husaren Obrist. Wien & Pest 1810. Herausgeben von Schreyvogel & Riedl. Gestochen von Carl Stein.* (Magyarország két szabad királyi fővárosa, Buda és Pest térképe, melyet Ó Császári Felségének, József főhercegnek, Magyarország Náadorának ajánl Lipszky János cs. kir. huszárezredes. Bécs és Pest 1810. Kiadta Schreyvogel és Riedl. Metszette Carl Stein.)

Pest–Buda térképe

A hazai szakirodalomban Csendes László említette meg, hogy a Lipszky névvel fémjelzett térképek legkorábbika a Pest–Buda és környékének 1:7200 méretű, 4 csatlakozó szelvényen elkészített kéziratós vázlata. Keletkezését Eperjessy Kálmán jegyzéke alapján 1805-re tette. A jelen tanulmányban közzétett dokumentumok azonban már 1802-ben kész térképről szólnak,

54 Allgemeine Geographische Ephemeriden 1803. Bd. 11. (jan.), 120–121. A lapot indulásakor (1798) Zach Ferenc szerkesztette 1800-ig, de nemcsak ő, hanem a következő szerkesztők (A. C. Caspari, F. J. Bertuch) is nagy figyelmet szenteltek a magyarországi földrajzi-térképészeti munkálatoknak, azon belül is kiemelten tudósítottak a Lipszky-féle vállalkozásról. A hazai szakirodalom a folyóirat nem Zach szerkesztette számait érthetetlen módon mellőzi!

55 BFL IV-1202/g. Levelezések. N° 5668. alatt a 3896. sz. rendelet. Ugyanez a felterjesztett irattal együtt: MOL E 75 Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamarai Levéltár, Civitatensia. 1803. F. 30. Pest. Pos. 43. (218. cs.)

56 Uo. N° 5668. alatt a 3896. sz. rendelethez feljegyzett döntés.

57 Az óvatosságnak volt is alapja, hiszen az első forint nyereség csak a 381. térkép eladása után adódott volna, ami a korabeli könyvforgalom mellett a befektetéstől számítva csak nagyon sokára, esetleg sohasem keletkezett.

58 Hogy milyen lett volna a leírás, arra a korban készült hasonló jellegű munkákból következtethetünk. Ilyen volt pl. *Ráth Pál*: Adreßbuch der Stadt Pesth auf das Jahr 1803. Ofen, 1803. és Wegweiser durch Pesth, oder Nachweisung aller Gassen, Märkte, Plätze, Kirchen, öffentlicher Gebäude, und anderer Denkwürdigkeiten in Pesth, wie solche nach dem besonders dazu eingerichteten Grundrisse dieser Stadt bequem aufzufinden sind. Ein Anhang zu dem Adressbuche von Pesth. Pesth, 1804. (térképpel). Azt pedig, hogy milyen nem lett volna a mű, maga Schedius is megemlítette, ld. a 45. jegyzetet.

erről készülhetett az említett vázlat mint másolat 1805-ben a Főszállásmesteri Hivatal utasítására.⁵⁹ A nyomtatott térkép nem 1810-es állapotokat tükröz: bizonyíthatja ezt például az, hogy a vízvárosi Erzsébet-apácák kolostorának (26. szám) északi oldalán levő régi temető helyére 1805-ben Marczibányi István által építtetett szegények menedékháza⁶⁰ a térképen még nem szerepel.

Az 1805-ös vázlat és az 1810-ben megjelent térkép azonossága annyira szembeötlő, hogy szoros kapcsolatukhoz, ahhoz, hogy azonos kézirat alapján készültek, kétség nem férhet. Mindkettőn számozva vannak az utcák és a középületek, és a neveknek csak egy része olvasható a vázlatra/térképre írottan. Az 1805. évi vázlatához készült egy mutató, amelyen a számoknak megfelelő nevek szerepelnek, és amit nyilván az eredetihez tartozó mutatóról másoltak le. Az 1810-es térkép általam fellelt példányaihoz⁶¹ viszont nem tartozik névmutató, és emiatt a térkép forrásértéke kicsi; bizonyítja ezt az a tény is, hogy a várostörténészek, topográfusok munkáikban nem szentelnek adatainak kellő figyelmet. Pedig erről a korról nem rendelkeznek más, ilyen jellegű forrással, amelynek értékét csak növeli, hogy nyomtatásban is megjelent, így a köznapokban nagyobb hatása lehetett, mint az e térképnek is valószínűleg forrásul⁶² szolgált Balla Antal-féle Pest város térképe. 1866-ban Lipszky egyik első biográfusa (Wurzbach) éppen azt emelte ki a térképről szólva, hogy „a városban azóta végbement változások miatt már csak történeti értékkel bír”.⁶³ Az elemzés során az 1805-ös változatot vázlatnak, az 1810-ben megjelent változatot térképnek, a névmutatót mutatónak neveztem.

A vázlatot a nyomtatott térképpel összevetve megállapítható, hogy a számozás teljesen megegyezik, nem cserélődtek fel, legfeljebb egyikről vagy másiktól hiányoznak a számok. Ezért a vázlathoz készült mutatót egyben a térképhez is használhatjuk, megadva a lehetőséget, hogy a régi századforduló Pest–Budájának helyrajzához és mindennapi életének lokalizálásához a térkép adta információkat felhasználjuk (a tanulmány végén teljes egészében betűhíven közlöm). A vázlat, a térkép és a mutató elemzésével kirajzolódik a 19. századi város szerepe, érzékelhetővé válik, hogy mi volt fontos épület a kor embere számára. A térkép ez irányú vizsgálata alapján kijelenthető, hogy egy, mind a polgári, mind a katonai igényt messzemenően kielégítő, az idegen számára minden fontos adatot tartalmazó térképet állított össze Lipszky János.

A térkép és a vázlat keletre tájolt, az északi irányt egy irányrózsával jelölte a szerző. Eperjessy jegyzéke szerint mindkét térkép 1:7200 léptékű. A vázlaton 300, a térképen 400 bécsi öltre van méretarány, az első száz öl tíz ölekre osztott. A térképen az épületek alaprajzuk szerint szerepelnek, a vázlaton csak az utcák által körülzárt tömbök láthatók, az üres telkek pontozással és a telekhatár berajzolásával vannak jelölve. A belső, kiépítettebb utcákat határozott széllal

59 Megjegyzendő, hogy a „Főszállásmesteri hivatal által 1805-ben készített másolat” meghatározást az eredeti térképet is megvizsgáló Eperjessy K. adta jegyzékében, fényképmásolata a Hadtörténelmi Intézet Térképtárában található, G h I 71. sz. alatt. Az eredeti, 1802-ben készült vázlat lelőhelye eddig ismeretlen. Az azonban kizárható, hogy az említett 1805-ös másolat valójában az 1802-es Lipszky-vázlat lenne, mert ez utóbbin — Schedius Zeitschriftjében megjelent tudósítása, illetve az eredeti nyomán 1810-ben kiadott térkép alapján is — a házak alaprajzuk szerint voltak feltüntetve. Ezzel szemben az 1805-ös másolaton az utcák által határolt tömbökön belül az egyes épületek nem szerepelnek, csak az esetleg számmal jelölt épületek sorszáma van a ház helyére beírva.

60 Nagy Lajos: Budapest története 1790–1848. In: Budapest története a török kiűzésétől a márciusi forradalomig. Szerk. Kosáry Domokos. Bp. 1975. (Budapest története III.) 276.

61 Országos Széchényi Könyvtár Térképtár, TM 807.; Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest Gyűjtemény, BT 202.; Hadtörténelmi Intézet Térképtára, G h I 72.; Budapesti Történeti Múzeum (Kiscelli Múzeum) Térképgyűjteménye, 14755/1–4. Egyik szakkönyvünk szerint ugyan készült a térképhez mutató, de véleményem szerint a Csendes L. által említett, a vázlatához készült névmutatóval keverték össze. Papp-Váry Á.–Hrenkó P.: i. m. 26. A könyvben megadott gyűjteményekben a térkép vagy nincs meg, vagy nincs hozzá névmutató.

62 Itt kell megjegyezni, hogy a térképet Lipszky valószínűleg nem saját felméréseken alapuló számítások nyomán, hanem más, már meglévő részterképek adatait feldolgozva készítette el. Ugyanezt a módszert alkalmazta fő művének, a Mappa Generalisnak összeállításánál is.

63 C. Wurzbach: i. m. 234.

(folytonos vékony vonal) jelöli, az utak mellett, ha van, töltést is feltüntet a szerző, sőt, ahogy az út kiér a városból, kiszélesedik, bizonytalan körvonalúvá válik, végül a homokos jellege is látható. A Duna folyásán a sodrást is igyekszik feltüntetni, nyílal jelöli a folyásirányt. A térkép a jobb felismerhetőség kedvéért további megkülönböztetéseket tartalmaz. Így pl. az út vagy utca melletti fákat, hidakat is jelöli, az erdős részeket vízszintes vonalazással, a szélén faábrázolással, a mocsarat vízszintes vonalazással és fűcsomókkal, a művelt kerteket szinte parcellánként, eltérő vonalkázással tünteti fel. A domborzati viszonyokat pillecsíkozással vagy a vonalvastagság növelésével (így sötétebb tónussal) jelzi, a sziklás-köves részt jól elkülönítve ábrázolja. Szintén látható az ütelágazásnál lévő kereszt, a temetőt (a térképen 5 található) sírkeresztekkel és egy nagy kereszttel jelöli. A folyón dereglyék és vízimalmok (88) is szerepelnek.

A Mutató külön tárgyalja a két szabad királyi várost.

Pesten a városrészek szerint újrakezdődő sorszámozással adja meg a neveket. Pest városrészei voltak ekkor a Belváros (Die Innere Stadt), az Újváros⁶⁴ (Die Neue Stadt), a Terézváros (Die Theresien Stadt), a Józsefváros (Die Josephi Stadt) és a Ferencváros (Die Francisci Stadt).

A vázlaton és térképen névvel szerepeltek a városrészek, az Országút(ca) és a Váci út(ca), a Váca, a Palotára, a Csömörre, a Gödöllőn át Hatvanba menő posta-, a Keresztúrra, a Kőbányára, a Gyömrődön és Üllőn át Szolnokra, a Gyáli pusztára és rajta keresztül Nagykőrösre, a Soroksárra menő utak, a város külső határaitban levő kapuk (váci, kőbányai, üllői, soroksári). Névvél szerepelt egy majorudvar, a Csikós Tó nevű mocsár, a Váci út, a Hatvani út, az Üllői út, egy kút (gémeskút rajzzal), tégláégető, halászkunyhók vagy Vizafogó, a Marhavásár tér, a pesti sziget, a pesti melegfürdő sziget, az ún. Ördög malom, a katonai tábortórház és a hóhérs. A vázlaton nem, csak a térképen szerepel névvel a pesti Hotter fogadó, a Rákos patak, a vizesárkok, a megyei és a városi vesztőhely, a Kálvária hegy, a Széna tér, a külső hatvani kapu, Orczy nemesúr kertje, a polgári lőportorony. Csak a vázlaton szereplő felirat (a józsefvárosi polgári kórháztól keletre): „Tegel Latten”, talán az itteni elhagyott városi „téglavető”-t jelöli.

Buda esetében a térképen külön sorszámot kapott a várhoz tartozó utca és épület, míg a többi városrész névanyagát folyamatos sorszámmal jelölte a készítő. Buda részei voltak a jegyzék szerint: a Vár (Die Festung), a Víziváros (Wasser Stadt), az Országút (Landstrasse), Újlak (Neustift), Krisztinaváros (Die Christina Stadt) és a Tabán a Rácvárossal⁶⁵ (Taban sonst Rai-zenstadt).

Szerepel a térképen és a jegyzékben Óbuda kamarai mezőváros is (Markt Flecken alt Ofen).

A vázlaton és térképen névvel szerepeltek Kis Máriacell, a Vörösváron át Bécsbe menő országos út, a szentendrei, budakeszi, bicskei, tétényi út, a Mátyás-hegy, Ferenc-hegy, József-hegy, Rókus-hegy, Sváb-hegy, Nyárs-hegy (ma Nap-hegy), Gellért-hegy, Kis-Gellért-hegy, Sas-hegy, Új-hegy, a Margit-sziget, az óbudai nagy és kis sziget, tégláégetők, lőszerraktár, kamarai faraktár. A vázlaton „sogenannte Pest Frey Hof”, a térképen „Pest Freudhof” felirat szerepel a mai Margit körút–Kapás utca–Varsányi Irén utca–Erőd utca által határolt területen, ez az egykori pestistemető volt. Csak a térképen szerepel névvel a Csepel-sziget kezdete, a Filatori gyár, a Margit-szigeti romok, a Radl fogadó, a városi majorság.

A többi út, utca és épület csak a számok alapján azonosítható. A Mutatóban szerepelnek a terek (nagybetűkkel jelölve) és a kapuk (római számmal jelölve), ezt azonban sem a vázlat, sem a kész térkép nem tartalmazza.

Mindkét szabad királyi városban 10 tér volt: Pesten a Belvárosban 5 (Fő tér, Sebestyén tér, Egyetem tér, Szervita tér, Halász tér), az Újvárosban 3 (Nagy piac tér, Só tér, Ács tér) a Józsefvárosban 2 (Új vásár tér, Marhavásár tér), illetve Budán a Várban 5 (Vár tér, Királyi Sztér vagy György tér, Parádé tér, Szentháromság, Tanácsház vagy Fő tér, Ferences tér), a Vízivárosban 3 (Halász tér, Kapucinus tér, Bomba tér), az Országúton 1 (Ács tér) és a Tabánban és Rácvárosban 1 (Vásár tér).

64 Igaz, hogy 1790-től a városrészt az uralkodó után Lipótvárosnak nevezték el, de korábbi neve — Újváros — népszerűbb volt, és még sokáig használták.

65 A Tabán és a Rácváros névanyaga (a hozzá tartozó számokkal) szerepel ugyan a vázlaton és a Mutatóban, a térképen azonban nem.

Pesten 2 *kaput* (Kecskeméti, Hatvani) Budán 4 *kaput* (Új vagy Vár-, Fehérvári, Bécsi, Vízi) sorol fel a névmutató.

Az utcáknál megkülönbözteti az utat (Strasse) és a sort (Zeile) a jobban beépített utcától (Gasse) illetve az utcácskától (Gässel). Azonban ezeket a kategóriákat esetlegesnek kell venni, mert pl. a névmutatóval egykorú első pesti címjegyzék és a hozzá készült névmutató gyakran ettől eltérően használja az utca és utcácska elnevezéseket.⁶⁶

Utak: a térképen is feltüntetett Váci, Hatvani, Üllői és Országúton kívül a Fő út (Lipótváros); Kőbányai út (Józsefváros), illetve Budán Újlakon a Fő utca vagy Fő út, Bécsi postaút (együtt a hosszú sossal). A Belvárosban volt a Duna *sor*, az Országúton és a Tabán–Rácvárosban a Hosszú *sor*.

A Mutatóban a legtöbb hiányt az utcák felsorolásánál lehet felfedezni: azon számok, melyekhez nincs név feltüntetve, szinte kivétel nélkül utcát vagy utcácskát jelölnek. A térképen a mutató alapján névvel ellátott *utcák* (*utcácskák*) száma Pesten 87 (23): a Belvárosban 37 (15), az Újvárosban 2 (7), a Terézvárosban 24, a Józsefvárosban 20 (1), a Ferencvárosban 4. Budán a Várban 8, a Vízivárosban 20, az Országúton 11, Újlakon 6, Tabán–Rácvárosban 1.

A térkép használhatósága és célszerűsége azon múlik, hogy milyen információkat hordoz, mennyiben segíti a tájékozódást, az eligazodást. A jelentős középületek, melyek akár országos vagy megyei ügyekben, akár katonai, gazdasági, vallási/lelki, művelődési és egészségügyi szempontból fontosak az ideérkező számára, szerepelnek Lipszky térképén.

A két város legfontosabb épületegyüttese a *Budai Vár* (palota), benne a Szt. Zsigmond vár-templom, a várórség, istállók, továbbá az Új téren istállók, kocsiszín, lovasiskola, valamint a Királyi Szertár.

A városban működő *országos hivatalok*: a Királyi Tábla épülete (Belváros); az Országház épülete (a Helytartó)tanáccsal, a Magyar Kamara és Elnöksége épülete, a Helytartótanács Számtartósága és Pénzügyi hivatala (Budai Vár).

A *megyei és városi igazgatás* épületei mindkét városban: megyeház és városház (Belváros, illetve Budai Vár).

Egyházi épületek, templomok, kolostorok, illetve volt egyházi épületek:

Pesten: evangélikus templom, ferences templom és kolostor (egy részében az egyetemi könyvtárral), szervita templom és kolostor, egykori pálos templom és kolostor — 1802-ben Egyetem, az egykori Nagyszeminárium — 1802-ben királyi zálogház, Kisszeminárium, rác templom, az egykori domonkos — 1802-ben az angolkisasszonyok — kolostora, plébániatemplom, piarista épület, görög rítusú templom (Belváros); régi kápolna (Újváros); plébániatemplom (Terézváros); Rókus templom — polgári általános kórházzal, plébániatemplom (Józsefváros); református templom (Ferencváros).

Budán: Mária mennybemenetele plébániatemplom (Budai Vár); Kapucinus kolostor, plébániatemplom, Erzsébet-kolostor, Szt. Flórián templom (Víziváros); ferences templom és kolostor (Országút); plébániatemplom (Újlak); Vérehulló Szűz Mária plébániatemplom — egykor kéményseprő kápolna (Krisztinaváros); görög rítusú templom, Szt. Katalin plébániatemplom (Tabán–Rácváros).

Óbudán: Plébániatemplom, református templom, zsinagóga.

A *gazdasági élet hivatalai*: harmincadhivatal (Belváros és Víziváros); sóhivatal (Belváros); császári-királyi főpostahivatal, levélpóstakiadás (Víziváros); az egykori nagyszeminárium épületében működő királyi zálogház és a császári-királyi hajóhivatal (Belváros).

Üzemek, raktárak: városi sörfőzde (Belváros, Tabán–Rácváros); üzem (Terézváros); dohányraktár (Újváros); az úgynevezett Császár-malom (Országút).

Fogadók (Wirtshäuser): Schedius ismertetése szerint a térképen „...minden cégéres fogadó jelöltetik és számuk alatt leíratatik”. Valóban, még az igen rossz hírű fogadók is felkerültek az összeállításba (pl. Két Pisztoly vendéglő a Józsefvárosban). A vendéglők példa nélkül álló

66 [Ráth Pál:] Adressbuch der Stadt Pesth (1803) és az ehhez készült útmutató, a Wegweiser durch Pesth (1804, térképpel), ld. az 58. jegyzetet.

szinte teljes összeírása és a térkép alapján történő lokalizálási lehetősége további gazdaságtörténeti vizsgálatok kiindulása lehet. Pest–Buda fogadói voltak a régi századfordulón:

Pesten: Arany Sas, Fehér Farkas, Római Koronaherceg, Arany Angyal, Fehér Hajó, Hét Választófejedelem (Belváros); Marokkói, Trombita (Újváros); Fehér Hattyú, Vörös Ökör, Arany Szita, Arany Postakürt, Angol Király, Arany Csillag (Terézváros); Arany Griff, Öt Páncsirta, Fehér Ló, Tótfalusi Bor, Két Pisztoly (Józsefváros); Vörös Kapu, Két Oroszlán, Három Rózsa, Négy Sarok, Két Medve, Zöldfa, Három Király (Ferencváros).

Budán: Fortuna, Vörös Sün (Budai Vár); Arany Lámpa, Arany Hajó, Magyar Korona, Elefánt, Barna Oroszlán, Fehér Kereszt, Szőlő, Zerge, Fasaredl (Víziváros); Pelikán, Röttig (Orszáágút); Arany Forrás (Újlak); Vörös Ökör, Arany Lúd, Fekete Sas, Arany Korona, Arany Perc, Arany Medve, Arany Mérő (Tabán–Rácváros); Tölggyfa Macska, Madár (Óbuda).

A térkép a *katonai objektumokat*, így a laktanyákat és a katonai hivatalok épületét is feltünteti: Gránátos Palota/Kaszárnya (Belváros); laktanyák vagy laktanyaként működő épületek (Budai Vár 2 épülete, Víziváros); az úgynevezett Újépület (Újváros); a királyi és királyi házi tüzérezred laktanyái, a volt karmelita kolostorban a hadi kancellária (Főhadparancsnokság), a főőrség, a volt, illetve a nagy lőportorony (Budai Vár); a királyi fegyverraktár, a királyi élelmezési raktár, királyi mosoda és katonai ágyraktár épülete (Víziváros); katonai ruházati bizottság (Óbuda).

A *művelődés* intézményei a két városban: az Egyetem épületei voltak: az egykori pálos templom és kolostor, az orvosi fakultás az egykori jezsuita házban, az egyetemi könyvtár az egykori ferences kolostor épületében (Belváros) és az egyetemi nyomda (Budai Vár). A közép- és alsófokú oktatás épületei: gimnázium, normáliskola, triviális iskola (Budai Vár) és a városházzal együtt lévő iskolaház (Tabán–Rácváros). Színház volt: a régi színház (Belváros); az új városi színház a Kaszinóval és a Redoute teremmel (Újváros); az egykori Hetz színház (Újváros, csak a kéziratban szerepel); a Hacker Szála (Terézváros); Buda város színháza az egykori karmelita templomban (Budai Vár). A civil lakosság katonai felkészítését, szórakozást és sportolási lehetőséget is biztosított a polgári céllövölde (Pesten a Belvárosban, Budán a Vízivárosban).

Buda vára előrehaladottabb *infrastruktúrával* rendelkezett, a Budai Várban egy, a Vízivárosban pedig kettő vízmű is volt. Utóbbi városrészben a térkép feltünteti az egykori királyi öntőházat is, ami szintén a vár vízellátását szolgálta.

Egészségügyi-szociális épületek a két városban: polgári általános kórház, benne a kórház-épület és a Rókus templom (Józsefváros), királyi katonai kórház, szegénykórház (Víziváros), illetve a városi szegényház (Tabán–Rácváros), továbbá a névvel is szereplő katonai tábort kórház (Pesttől délre, a soroksári út jobb oldalán). Ide sorolhatók a város nevezetességei, a fürdők: Meleg forrás fürdő (Víziváros); Császárfürdő (Orszáágút); Gellért fürdő, Téglafürdő, Rácfürdő (Tabán–Rácváros).

A térképen számmal jelölt, és a Mutatóban megadott helyek az ún. Császár-rés, a várfeljárók, és a koroná(zó)hegy.

Mutató Pest–Buda térképéhez⁶⁷

Néhány szám az 1805-ös vázlaton nem található meg, csak az 1810-es nyomtatott térképen, ezek — a mutatóban megadott névvel együtt — dőlt betűvel szerepelnek.

A *-gal jelölt szám vagy név csak a vázlatban fordul elő.

BESCHREIBUNG der Königl. Freyen und Handlungs Stadt, PEST

A. DIE INNERE STADT

- Platze A Haupt Platz
 B Sebastiani Platz
 C Universitäts Platz
 D Serviten Platz
 E Fischer Platz
- Thore I Ketskemeter Thor
 II Hatvaner Thor
1. Granadier Palais (oder Casserne)
 2. Granadier Gassel
 3. Bäckern Gassel
 4. Evangelische Kirche
 5. Gitter Gassel
 6. Sporer Gasse
 7. Comitats Gasse
 8. Comitats Haus
 9. Die neue Welt
 10. Wirtshaus zum Goldenen Adler
 11. Medicinische Facultat vormals Jesuiten haus
 12. Wirtshaus zum Weissen Wolff
 13. Hatvaner Gasse
 14. Wirtshaus zum Römischen Kron Prinzen
 15. Schlovaken Gasse (auch Unger Gasse)
 16. Kolbacher Gasse
 17. Zucker Gasse
 18. Unger Gasse
 19. Ketskemeter Gasse
 20. Wirtshaus zum Goldenen Engel
 21. Franciscaner { a) Kirche }
 { b) Kloster } vormals Kloster g.
 { c) Universitäts Bibliothec }
 22. Herm Gasse
 23. Serviten Kirche und Kloster
 24. *Schiff Gasse*
 25. *Wirtshaus zum Weissen Schiff*
 26. Waitzner Gasse
 27. Wirtshaus zu Sieben Churfürsten
 28. Kren Gassel
 29. Tredler Gasse
 30. Schlangen Gasse
 31. Rosen Gassel
 32. Sebastiani Gasse

67 A Mutató lelőhelye: Hadtörténelmi Intézet Térképtára, G h I 71. A jelzet az 1805-ös másolat és a hozzá készült mutató száma.

33. Gebäude der Königl. Tafel
 34. Schul Gassel
 35. Huth Gasse (oder Blechene Huth Gasse)
 36. Stücker Gasse
 37. Grün Baum Gasse
 38. *Schlosser Gässel*
 39. Dachsel Gasse
 40. Seminarium Gasse
 41. Vormlas Pauliner } a) Kirche } jetzt Universitäts
 } b) Kloster } Gebäude
42. Grosse Seminarium }
 43. Kleine Seminarium } jetzt Königl. Versatz Amt
44. Schutzen Gasse
 45. Mahler Gasse
 46. Bastey Gasse
 47. Bürgerl. Schiesstalt
 48. Hüner Gässel }
 49. Stier Gässel } auch sonst Bastey Gasse
50. Alster Gässel
 51. Kreuz Gasse
 52. Raizische Kirche
 53. Raitzen Gasse
 54. Leopoldi Gasse
 55. Stadischis Breyhaus
 56. Mulner Gasse
 57. *Winter Gassel*
 58. Binder Gassel
 59. Fischer Gassel
 60. Donau Zeile
 61. Breyhaus Gassel
 62. Ledeme Gasse
 63. *Apffel Gasse*
 64. Englischen Fraulein Kloster {vormals Dominic
 65. Rauchfangkehrer Gasse
 66. Donau Gasse
 67. Pfarr Gasse
 68. Farber Gässel
 69. *Rathaus Gasse*
 70. Rathaus
 71. Pfarrkirche
 72. Piaristen Gebäude
 73. Stricker Gässel
 74. Graeciritus Kirche
 75. Theater Gässel
 76. Alte Post Gässel
 *77. Altes Theater
 78. K.K. Schiffamts Gebäude
 79. Bruck Gasse

B *DIE NEUE STADT

- Platze F Der Grosse Markt Platz
 G Der Salz Platz
 H Zimmer Platz
1. Haupt Strasse
 2. Kupfer Gässel
 3. Wiener Gassel

4. Tieger Gässel
5. Neues Theater Stadisches samt Cassino und Redouten Saal
6. Dreisigst Gässel
7. K. 30te Amt Gebaude
- * 8. K. Salz Amt Gebaude
- * 9. Tobak Niederlage
10. Martin Gassel
11. *Alte Kapelle*
- 12.
- 13.
14. Niederlags Gasse
15. Zwey Adler Gasse
- 16.
17. *Drei Kronen Gässel*
18. Wirtshaus zum Marokaner
19. Marokaner Gassel
20. Wirtshaus zum Trompiter
- 21.
- *22. vormals Das Hetz Theater
- 23.
- 24.
- 25.
- 26.
27. Königl. sogenanntes Neu Gebäude

C DIE THERESIEN STADT

1. Wirtshaus z. Weissen Schwanne
2. Wirtshaus z. Rothen Ochsen
3. Tobak Gasse
4. Felber Gasse
5. Gärtner Gasse
6. Agazi Gasse
7. (Neue) Feld Gasse
8. (Kleine) Feld Gasse
9. Feld Gasse
10. Sommer Gasse
11. Nussbaum Gasse
12. (Kleine) Nussbaum Gasse
13. Kreitz Gasse
14. Kleine, Kreitz Gasse
15. Pfeiffer Gasse
16. Wirtshaus zum Goldinen Sieb
17. Wirtshaus z. Goldenen Posthom
18. Drey Drommel Gasse
19. Saal z. Hacker
20. Wirtshaus z. König von England
- 21.
22. Schwartze Adler Gasse
23. König Gasse
24. Pfarr Kirche
25. Fabrique
26. Fabriquen Gasse
27. Schiffmans Gasse
28. Hahn (oder blauen Hahn) Gasse
29. Mohren Gasse
30. Wirtshaus z. Goldenen Stern
31. Ellbogen Gasse

- 47. Konn Gasse
- 48. Sack Gasse
- 49.
- 50.
- 51.

E Francisci Stadt

- 1. Fleischer Gasse
- 2.
- 3.
- 4. Stern Gasse
- 5. Zwey Hasen Gasse
- 6. Reformirten Kirche
- 7. Wirtshaus z. Rothen Thor
- 8. Wirtshaus z. zwey Löwen
- 9. Wirtshaus z. Drey Rosen
- 10. Soroksárer Gasse
- 11. Wirtshaus z. Vier Ecken
- 12. Wirtshaus z. Zwey Bæren
- 13. Wirtshaus z. Grunnen Baum
- 14. Wirtshaus z. Drey König
- 15.
- 16.
- 17.
- 18.
- 19.
- 20.
- 21.

Beschreibung der Königl. Freyen und Haupt Stadt Ofen

A Die Festung

- Platze A Burg Platz
 B Zeughaus oder Georgi Platz
 C Parade Platz
 D Rathaus Dreyfaltigkeit oder Haupt Platz
 E Franciscaner Platz
- Thore I Das neue oder Burg Thor
 II Stuhlweisenburger Thor
 III Wiener Thor
 IV Wasser Thor
1. Königl. Schloss	{	a) Schloss Kirche S. Sigismundi	} die sogenannte neue Platze
	{	b) Schloss Wacht	
	{	c) Stallungen	
	{	d) Stallungen und Schuppen	
	{	e) Reitschule	
- 2. Königl. Zeughaus
 - 3. Königl. Haus Artillerie Caserne
 - 4. Quasi Caserne
 - 5. Stadtisches Theater } vormals } Kirche
 - 6. Kriegs Kantzley } carmeliten } Kloster
 - 7. Wasser Kunst
 - 8. Burg Gasse
 - 9. Königl. Artillerie Caserne
 - 10. Haupt Wacht
 - 11. Hern Gasse
 - 12. Comitats Haus

13. Rathaus
14. Rathaus Gasse
15. Landhaus Gasse
16. Königl. Universitäts Buchdruckerey
17. Königl. Landhaus sont { a. Consilium
 b. Redouten Saal
18. Franciscaner } a) Kirche } jetzt Consilii Buchhalterey
 } b) Kloster } und Politz. Zahlamt
19. Quasi Caserne
20. Keyser Bresch
21. *Franciscaner Gasse*
22. Wiener Gasse
23. Wirtshaus zur Fortuna
24. Trivial Schule
25. Gymnasium
26. *Wirtshaus z. Rothen Igel*
27. Consilium oder Kammer Gasse
28. Grossen Pulverthum
29. Normal Schule
30. Kammer Præsidential Haus
31. Königl. Hoff-Kammer
32. Pfarr Kirche z. Maria Himmelfart
33. Königl. Hoff-Kammer Gebaude
34. Gewester Pulwer Thum
35. Haupt Gasse
36. Auf der Batsey

B. Wasser Stadt

- Platze F Fischer Platz
G Kapuziner Platz
H Bommen Platz
1. Haupt Gasse
 2. Wasser Kunst
 3. vormals Königl. Giess haus
 4. *Königl. Verpflegs Magazin Gebäude*
 5. Wasser Kunst
 6. Wirtshaus z. Goldenen Lampe
 7. Drey Kronen Gasse
 8. Karpfen Gasse
 9. Kapuziner Kloster
 10. Schlangen Gasse
 11. Neue Gasse (oder auf der Glacis)
 12. Donati Gasse
 13. Schul Gasse
 14. Königl. Zeugstadel
 15. Königl. 30st Amt
 16. Dreisigst Gasse
 17. Wirtshaus z. Goldenen Schiff
 18. *Wirtshaus z. Ungrischen Krone*
 19. *Wirtshaus z. Elepfanten*
 20. Pfarr Kirche
 21. K.K. Ober Post Amt } a Brief Post. Exped.⁶⁸
 22. Diligence Gasse
 23. Wirtshaus z. Braunen Löwen

⁶⁸ A leírás végére illesztve, kiegészítésként szúrta be a szerző a 21–26. pontot, megjegyezve: „Diese sechs Posten gehören zu B der Wasserstadt und gehören bei dem jenseitigen zeichen nach dem Lauf der Numern einzutragen.”

24. Wirtshaus z. Weissen Kreitz
25. Wiener Thor Gasse
26. Elisabethener Kloster
27. Lerchen Gasse
28. Wirtshaus z. Weintraube
29. Quasi Casserne
30. Drey Haasen Gasse
31. *Wirtshaus z. Gamsen*
32. Salniter Gasse (oder Anten Gasse)
33. Warme Sprenger Baad
34. Königl. Wasch und Millit. Bett Fourmit.
35. Königl. Milit. Spital
36. St. Florian Kirche
37. Spital Gasse
38. Schwarz Beeren Gasse
39. *Wirtshaus z. Fasaredl*
40. Haffner Gasse (oder Groboten Gasse)
41. Freyhoff Gasse (oder Drey Hammer Gasse)
42. Schwannen Gasse
43. Schnecken Gasse
44. Hohannes Gasse
45. Armen Krankenhaus
46. Burgerl. Schiess Stalt

C. Landstrasse

I Zimmer Platz

47. Haupt Gasse (oder Strasse)
48. Kaiser Baad
49. Sogenannte Kaiser Mühle
50. Wirtshaus z. Pelikan
51. *Jesuiten Gasse*
52. Zimmer Platz Gasse
53. Alte Haupt Gasse
54. Josephi Gasse
55. Brantwein Gasse
56. *Calvarie Gasse*
57. Franciscaner } a) Kirche
 } b) Kloster
58. Lange Zeil
59. Königs (Krönungs) Berg
60. Grüne Saulen Gasse
61. Kurtz Gasse
62. Kleine Rochus Gasse
63. Grosse Rochus Gasse
64. Wirtshaus z. Roettig

D. Neustift

65. Haupt Gasse oder Strasse
66. Raitzen Gasse (sonst auch lange Zeile)
67. Zeller Gasse
68. Mathias Gasse (sonst auch neue Welt)
69. Pfarr Kirche
70. Weiner Post Strasse (sonst auch lange Zeile)
71. Mittlere Zeil Gasse
72. Lange Alt Offner Gasse (sonst Donau Zeile)
73. *Wirtshaus z. Goldenen Fonte*

E *Christina Stadt

*74. Pfarr Kirche an Maria Bluth vormals die Rauchfangekehrer Capelle

F *Taban sonst Raizenstadt**K Markt Platz**

- *75. Stadt Lazareth
- *76. Blocks Baad
- *77. Lange Zeile
- *78. Haupt Gasse
- *79. Brick Baad
- *80. Wirtshaus z. Rothen Ochsen
- *81. Breyhaus
- *82. Wirtshaus z. Goldenen Gans
- *83. Raitzen Baad
- *84. Staadt und Schulhaus
- *85. Græciritus Kirche
- *86. Wirtshaus z. Schwarzen Adler
- *87. Pfarrkirche z. S. Catharina
- *88. Wirtshaus zur Goldenen Krone
- *89. Wirtshaus zum Goldenen Bretzen
- *90. Wirtshaus zum Goldenen Bären
- *91. Wirtshaus z. Goldenen Metzen

Markt Flecken alt Ofen

1. Pfarr Kirche
2. Reformirten Kirche
3. Synagoge
4. Wirtshaus zum Eich Katzen
5. Vogel Wirtshaus genannt
6. Königl. Millitair Monteur Commiss
7. Drey Leer Baum

T. CSABA REISZ
JÁNOS LIPSZKY IN PEST.
AN ATTEMPT TO PUBLISH A MAP OF PEST-BUDA IN 1802.

János Lipszky (1766–1826), hussar officer, is generally known for the publication of his main work between 1804 and 1808, a general map of Hungary (*Mappa Generalis Regni Hungariae...*). One of the basic Hungarian studies in the literature concerning the topic states, however, that Lipszky cannot be considered author but only an editor, because he had neither the suitable qualifications, neither the time (due to his service) to perform the job. According to hitherto ignored archive sources, during various surveys and mapping jobs Lipszky had gained such experience and expert knowledge that in his regiment he was twice commissioned to teach cartography to officers; commanders supporting him exempted him from all other duties for the period he made the new map of Hungary, and they commanded him to travel to Pest. Thus, between 1799 and 1808, except for short intervals, he concentrated on his map — which is what documents concerning his accommodation testify.

Another result of Lipszky's stay in Pest is the creation of the city maps of the two free royal towns of Pest and Buda. The author compiled the four regal folio (one folio approx. 450x670 mm) sized maps by 1802, and offered them to be published by the councils of the two cities. The cities would have gone into this but the publication was prevented by the Hungarian Chamber; it did not approve of publishing the map using city funds. Archive sources reveal information concerning publication costs, too. The map was finally published in 1810 in „Vienna and Pest”.

Most of the street names and all of the buildings are marked by numbers, none of the copies that have survived in Hungary, however, have a key — perhaps there never was one. The Map Archives of the Institute of Military History has a manuscript copy dating from 1805 which does include a key. The comparison of the published edition with the manuscript copy has revealed that the key can be used for the former, too, which justifies its publication.